

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS
2018 metai

1

Žurnalo leidybą finansavo

LIETUVOS MOKSLO TARYBA

PAGAL VALSTYBINĘ LITUANISTINIŲ TYRIMŲ IR SKLAIDOS
2016–2024 METŲ PROGRAMĄ

Projekto finansavimo sutartis Nr. LIP-074/2016

Redakcinė kolegija:

Egidijus ALEKSANDRAVIČIUS
Vytauto Didžiojo universitetas

Jan JURKIEWICZ
Adomo Mickevičiaus universitetas Poznanėje

Zigmantas KIAUPA
Lietuvos istorijos institutas

Česlovas LAURINAVIČIUS
Lietuvos istorijos institutas

Ingė LUKŠAITĖ
Lietuvos istorijos institutas

Elmantas MEILUS (pirmininko pavaduotojas)
Lietuvos istorijos institutas

Jolita MULEVIČIŪTĖ
Lietuvos kultūros tyrimų institutas

Rimvydas PETRAUSKAS
Vilniaus universitetas

Edmundas RIMŠA
Lietuvos istorijos institutas

Jolita SARCEVIČIENĖ (sekretorė)
Lietuvos istorijos institutas

Vladas SIRUTAVIČIUS
Lietuvos istorijos institutas

Gintautas SLIESORIŪNAS (pirmininkas)
Lietuvos istorijos institutas

Darius STALIŪNAS
Lietuvos istorijos institutas

Saulius SUŽIEDĖLIS
Milersvilio universitetas

Joachim TAUBER
Šiaurės Rytų institutas Liuneburge

Šio žurnalo straipsnių pavadinimai ir santraukos cituojami duomenų bazėse:

Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in:
HISTORICAL ABSTRACTS. AMERICA: HISTORY AND LIFE.
EBSCO Publishing

TAMARA BAIRAŠAUSKAITĖ

Lietuvos istorijos institutas

BAJORYSTĖS PATIKRINIMAS IR LIETUVOS BAJORŲ GENEALOGINIS SAJŪDIS XIX AMŽIAUS PIRMOJOJE PUSĖJE

ANOTACIJA Straipsnyje nagrinėjama, kaip Rusijos imperijos prisijungtose žemėse vykęs privalomas bajorystės patikrinimas virto kilminės bajorijos masiniu genealoginiu sąjūdžiu. Tiriama, kaip buvusios LDK bajorai individualiai ir kolektyviai kūrė giminės genealogiją. Atkreipiamas dėmesys į bajorystę įrodančių dokumentų ir bajorų deputacijose sudarytų bajorystės išvadų raštų bei genealogijos knygų pobūdį. Remiantis Vilniaus bajorų deputacijoje suformuotomis bajorystės bylomis, analizuojamas įvairių bajorų grupių (aristokratų, dvarininkų ir smulkiųjų bajorų) santykis su giminės praeitimi ir jų genealoginės savimonės apraiškos.

RAKTINIAI ŽODŽIAI: kilminiai bajorai, bajorystės patikrinimas, genealoginė savimonė, kunigaikščio titulas, socialinis statusas.

Bajorystės patikrinimas Rusijos imperijos prisijungtose žemėse išjudino visuomenės sluoksni, įsitikinusių savo priklausymu privilegijuotajam luomui. Buvusios Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (toliau – LDK) bajorams teko sąmoningai atsigręžti į praeitį, kurti individualų ir kolektyvinį santykį su valstybingumo laikais nekvėstionuotu socialiniu statusu. Vieniems tai reiškė įtvirtinti buvusią socialinę padėtį, kitiems – ją perkurti pagal imperinės valdžios sukonstruotą visuomenės modelį. Imperijos kontekste luomų sutvarkymas turėjo suteikti stabilumo valdžios ir visuomenės komunikacijai. To paties tikslo siekta prisijungtų žemių bajorams pritaikius 1785 m. balandžio 21 d. „Malonės raštą Rusijos bajorams“. Šis įstatymas apibrėžė kilminių bajorų (*потомственное дворянство*) grupės ribas, jos teises ir privilegijas. Iki XVIII a. antrosios pusės Rusijos bajorija buvo vis dar sunkiai identifikuojamas socialinis darinys, todėl jam apibrėžti

reikėjo instrumentų. Imperijos valdžia pasirinko legitimaciją, iš valdinių pareikalavusi bajorystės įrodymo ir registracijos.

Apie bajorystės patikrinimą Vakarų gubernijose, dar vadinamą verifikacija ir legitimacija, rašyta palyginti daug. Vieniems istorikams (Daniel'is Beauvois) patikrinimas virto susidorojimu su smulkiaisiais bajorais¹. Kitiems rūpėjo išsiaiškinti bajorystės patikrinimo mechanizmą, jo eigą ir smulkiosios bajorijos degradacijos mastą (Jolanta Sikorska-Kulesza, Irena Rychlikowa, Leszekas Zasztowtas, Tamara Bairašauskaitė)². Atkreiptas dėmesys į bajorystės dokumentų klastojimą, aktualų smulkiesiems bajorams ir žemesniesiems sluoksniams, pasinaudojusiems patikrinimu ir keitusiems socialinį statusą (Vitalis Makarevičius)³. Mažiau dėmesio sulaukė vidutinių ir stambiųjų bajorų įsitraukimas į verifikacijos ir legitimacijos procedūras, reiškęs ne tik paklusimą valdžios reikalavimui įrodyti bajorystę, bet taip pat paskatinęs genealoginės savimonės – Lietuvos bajorams seniai pažįstamo reiškinių⁴ – sklidimą.

XIX a. pirmojoje pusėje domėjimasi giminės kilme paskatino pragmatinis poreikis įsiteisinti socialinį statusą. Bajorystės įrodymas apėmė visus kilminius bajorus, taigi galima kalbėti apie masinį reiškinį, kai daugybė bajorų giminių įsitraukė į dokumentų paiešką, kad juos pateiktų kaip kilmės įrodymą. Buvusios LDK bajorai tapo masinio sąjūdžio dalyviais, tačiau XIX a. pirmojoje pusėje retai reflektavo jo genealoginį aspektą. Retam kilo mintis bajorystės įrodymą susieti su luominės tapatybės klausimu ar giminės

¹D. Beauvois, *Polacy na Ukrainie 1831–1863. Szlachta polska na Wołyniu, Podolu i Kijowszczyźnie*, Paryž, 1987, s. 91–140. Monografija sulaukė kelių leidimų baltarusių, lenkų, rusų ir ukrainiečių kalbomis, pvz., D. Beauvois, *Trójkat ukraiński. Szlachta, carat i lud na Wołyniu, Podolu i Kijowszczyźnie, 1793–1914*, Lublin, 2005, s. 80–150.

²I. Rychlikowa, Deklasacija drobnej szlachty polskiej w Cesarstwie Rosyjskim. Spór o „Pułapkę na szlachtę“ Daniela Beauvois, *Przegląd Historyczny*, t. LXXIX, z. 1, 1988, s. 121–147; J. Sikorska-Kulesza, Weryfikacje szlachectwa jako instrument stanowej degradacji drobnej szlachty na Litwie i Białorusi w latach 1831–1868, *Przegląd Wschodni*, t. II, z. 3(7), 1992/93, s. 557–572; J. Sikorska-Kulesza, *Deklasacja drobnej szlachty na Litwie i Białorusi w XIX wieku*, Warszawa–Pruszków, 1995; L. Zasztowt, Koniec przywilejów – degradacja drobnej szlachty polskiej na Litwie historycznej i prawobrzeżnej Ukrainie w latach 1831–1868, *Przegląd Wschodni*, t. I, z. 3, 1991, s. 617–640; T. Bairašauskaitė, Lietuvos bajorų luomo deklasacijos procesas: kilmės įrodymai: (XVIII a. pab. – XIX a. 7 dešimtmetis), *Lietuvos istorijos metraštis*, 2001/2, 2002, p. 87–112; T. Bairašauskaitė, *Lietuvos bajorų savivalda XIX a. pirmojoje pusėje*, Vilnius, 2003, p. 159–190.

³В. Макаревич, «Антыразбор» шляхты: падробкі дваранскіх дакументаў і нелегальныя набілітацыі ў Беларусі ў XIX ст., *ARCHE*, 2008, № 11, с. 221–236.

⁴A. Railaitė-Bardė, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kilmingųjų genealoginės savimonės XVI–XVIII a. legendinis ir sakralinis aspektai, *Ministri historiae. Pagalbiniai istorijos mokslai Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės tyrimuose*, sud. Z. Kiaupa, J. Sarcevičienė, Vilnius, 2013, p. 379–404; R. Petrauskas, Atrandant protėvius: genealoginio mąstymo prielaidos ir užuomazgos Lietuvoje XIV–XVI a. viduryje, ten pat, p. 45–64; J. Drungilas, Szukając przodków. Poszukiwanie rodowodu przez podkomorzego żmudzkiego Jakuba Ignacego Nagórskiego w II połowie XVIII wieku, *Rocznik Lituanistyczny*, t. 2, r. 2016, s. 143–165.

atminties išlaikymu, suteikti jam sociokultūrinį aspektą. Siekiant įrodyti bajorystę reikėjo pagrįsti giminės senumą, giminystės ryšį pagal tiesioginę vyrišką liniją, atitikti bajorystės kriterijų per sąsajas su žemėvalda, karo ar civiline tarnyba. Dokumentų ieškota daugybėje institucijų: privačiuose ir bažnyčių archyvuose, teismų aktuose, Lietuvos Metrikoje ir pan. Pateiktus dokumentus nagrinėjo gubernijose įsteigtos Bajorų deputacijos (*wywodowa deputacja szlachecka, дворянское депутатское собрание*). Joms pirmininkavo gubernijos bajorų vadovas, o nariais buvo apskrityse išrinkti bajorų deputatai. Ši luominė institucija turėjo patikrinti bajorišką kilmę vadovaudamasi genealogijos schemų sudarymo taisyklėmis, todėl neabejotinai tapo kolektyviniu genealoginio sąjūdžio dalyviu. Bajorų deputatų parengti bajorystės išvadų raštai (*wywoody szlacheckie, дворянские определения*) – nuoseklus giminės tiesioginės vyriškos linijos sekimas nuo pasirinkto giminės pradininko iki gyvų esančių giminės narių – leidžia juos vertinti ne tik kaip teisini, bet ir kaip genealoginį dokumentą. Išvadų raštas sudarė pagrindą pratęsti giminės genealoginį medį. Tam buvo atliekamas teisinis veiksmas, vadinamas „priskyrimu prie bajorystės“ (*сопричисление к дворянству*), kai rašte išvedžiotai giminei buvo priskiriami naujai gimę sūnūs ar koks giminaitis, dėl įvairių priežasčių nepatekęs į pirminį bajorystės išvadų raštą. Pats priskyrimo veiksmas buvo notarinio pobūdžio: norint priskirti sūnus, interesantui terekėjo bajorų deputacijai pateikti priskiriamojo asmens gimimo metrikus, patvirtintus aukštesnės bažnytinės ar pasaulietinės valdžios. Giminaičio priskyrimas buvo sudėtingesnis, nes reikėjo pateikti daugiau dokumentų, įrodančių sąsają su gimine.

Valstybinės institucijos, tvirtinusios bajorystę: Rusijos imperijos Valdančiojo Senato Heroldijos departamentas ir Lenkijos karalystės Heroldijos departamentas, taip pat iki 1841 m. veikusi Lenkijos karalystės Senato deputacija, prie genealoginio sąjūdžio dalyvių nepriskirtinos. Jos atliko revizinę, notarinę ir teisinę funkcijas, nesikišdamos į genealogijų sudarymą.

Bajorystės patikrinimo genealoginis aspektas nėra tyrinėtas. Todėl šiame straipsnyje nagrinėjama, kaip buvusios LDK bajorai individualiai ir kolektyviai kūrė giminės genealogiją. Pirmiausia aptariamas bajorystės dokumentų genealoginis pobūdis. Remiantis Vilniaus bajorų deputacijoje suformuotomis bajorystės įrodymo bylomis, analizuojamas bajorų grupių (aristokratų, žemvaldžių ir smulkiųjų bajorų) santykis su giminės praeitimi ir genealoginės savimonės apraiškos. Šio pobūdžio šaltinių yra visas klotas, todėl tyrimo pradžioje tenka apsiriboti atskirais pavyzdžiais, darant prielaidą, kad jie atspindi vienos ar kitos bajorų grupės genealoginei savimonei būdingus bruožus.

Datos pateikiamos pagal Julijaus kalendorių arba dvigubos – pagal Julijaus ir Grigaliaus kalendorius taip, kaip datuojami straipsnyje panaudoti šaltiniai.

Bajorystės dokumentų genealoginis pobūdis

Tinkamus bajorystės įrodymus apibrėžė 1785 m. balandžio 21 d. „Malonės rašto Rusijos bajorams“ 92 str. 1–15 punktai. Pretendentai galėjo pateikti Rusijos ar kitų Europos kraštų valdovų diplomus, suteikiančius bajorystę; herbus, kuriuos suteikė valdovai; patentus pareigybių, kurioms buvo skiriami tik bajorai; įrodymą, kad buvo apdovanoti Rusijos imperijos ordinais; įrodymą, kad gavo dovanojimo ar pagyrimo raštą; įsakus dėl žemės ar kaimo davimo; apdovanojimą dvaru už bajorišką tarnybą; įsaką ar raštą, kuriuo dovanotas dvaras paverčiamas tėvonija; įsaką ar raštą dėl kaimo ar tėvonijos suteikimo, net jeigu giminė jų ilgainiui neteko; įsakus, paliepinimus arba raštus, skiriančius bajorą ambasadoriumi, pasiuntiniu ar pan.; įrodymus apie protėvių bajorišką tarnybą; įrodymus, kad tėvas ir senelis gyveno kaip kilmingieji arba jų statusas ir tarnyba buvo panašūs į bajorų (tai turėjo liudyti 12 kilmingųjų, kurių bajorystė nekėlė abejonių); bajorų dvaro pirkimo, įkeitimo, sandorio ar paveldėjimo dokumentus; įrodymus, kad tėvas ir senelis valdė kaimus; perėjimo iš kartos į kartą ir paveldimumo įrodymus, kylančius nuo sūnaus iki tėvo, senelio, prosenelio ir aukščiau, tiek, kiek galėtų ar norėtų parodyti, kad būtų galima jų giminę įrašyti į atitinkamą genealogijos knygos dalį⁵.

Oficialios genealogijos knygos imperijoje egzistavo nuo XVI–XVII a. ir atliko bajorų giminių registro vaidmenį. Pagal „Malonės raštą“ jų paskirtis liko ta pati. Į tam tikros formos gubernijos genealogijos knygą (*родословная книга*), kurią registravo bajorų deputacijos, turėjo būti įrašyti visi kilminiai bajorai, ir tik įrašytieji galėjo naudotis luomo teisėmis ir privilegijomis. Knyga pagal bajorystės statuso šaltinį buvo padalyta į šešias dalis. Pirmoji dalis buvo skirta tikriesiems arba nominuotiesiems bajorams (*действительное дворянство*), kurie turėjo valstybių valdovų diplomus, suteikiančius bajorystę, herbą ir antspaudą. Tačiau į šią dalį leista įrašyti ir tas gimines, kurios galėjo įrodyti šimto metų nesiekiančią bajorystę. Antroji dalis buvo skirta karinei dvarininkijai, t. y. tiems aukštesniųjų karininkų palikuonims, kuriuos Petras I minėjo 1721 m. sausio 16 d. įsake. Trečioji dalis – išsitarnavusiems iki Rangų lentelės aštuntosios klasės nekilmingiems valdininkams. Ketvirtoji dalis buvo skirta kilmingiems svetimšaliams, prisiekusiems ištikimybę Rusijos imperatoriams, penktoji dalis – tituluotiems bajorams, ir šeštoji – įrodžiusiems senesnę nei šimto metų bajorystę⁶.

Valdžia sugriežtino reikalavimus teikiamiems dokumentams dėl jų klastojimų ir įtarimų, kad dalį giminių bajorų deputacijos nepagrįstai pripažino bajorų kilmės. 1834 m. balandžio 20 d. įsaku buvo patvirtintas Valstybės tarybos siūlymas patikrinti visų bajorų deputacijų veiklą. Siekiant užkirsti kelią galimiems piktnaudžiavimams ateityje, tame pa-

⁵ *Полное собрание законов Российской империи*, собр. 1 (toliau – ПСЗ-1), т. 22, № 16187, с. 354–355.

⁶ Ten pat, p. 352–353.

čiame įsake pareikalauta svarių bajorystės įrodymų. Nuo šiol galiojo tik atitinkamų institucijų patvirtinti dokumentai, įskaitant nobilitacijos aktus. Įsake pabrėžta, kad bajorystei įrodyti netinka žemės nuomos ar nuosavybės perleidimo aktai, duoti Vakarų gubernijų bajorams tarnavusiai šlėktai, jeigu ji nepateiks kitų kilmės įrodymų. Nepakako pateikti dvaro ar žemės valdymo fakto be dokumentų, rodančių jų perėjimą palikuonims ar kitiems asmenims. Pareikalauta patvirtinimo, kad iš įrodinėjančių bajorystę ir jų protėvių nebuvo atimtos bajorų teisės ir kad jie nepriklauso mokestiniais luomams. Uždrausta bajorystės įrodymu laikyti gimimo ar krikšto metrikus, revizijų sąrašus ir 12 bajorų liudijimus, jeigu nebus pateikta kitų dokumentų. Bajorų deputacijoms buvo leista pripažinti grafų, kunigaikščių ir baronų titulus tik tiems asmenims, kurie įrodė savo kilmę iš protėvių, naudojusių paveldimus titulus pačioje Rusijoje. Kitiems nepakako pateikti net autentiškus aktus, kuriuose jie ar jų protėviai minėti su titulais. Iš jų pareikalauta titulų suteikimo dokumentų, tačiau kasdieniame gyvenime leista tais titulais naudotis, vadovaujantis išankstine prielaida, jog titulas yra teisėtas⁷.

Tokios pačios bajorystės įrodymo tvarkos privalėjo laikytis prisijungtų žemių bajorai. Jiems galiojo tie patys Rusijos imperijos įstatymai ir specialus, tik buvusios Abiejų Tautų Respublikos bajorijai skirtas įstatymas. Imperijos valdžia ilgai svarstė klausimą dėl įvairaus lygmens turėtų pareigybių įtraukimo į bajorystės įrodymų sistemą. Imperatorius tik 1852 m. vasario 4 d. pritarė Valstybės tarybos nuomonei „Dėl buvusios Lenkijos Karalystės ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pareigybių ypatybių ir reikšmės“⁸. Tinkamomis pripažino dalį buvusių valstybės, rūmų ir žemės pareigybių, bet pareikalavo teikti nominacijos aktus ar kitus tiesioginius įrodymus apie protėvių turėtą pareigybę, o pavai vadžio, paseniūnio, pilies teismo raštininko, teismų regento, viceregento ir vaznio atveju – dar reikėjo pateikti oficialų valdininkų sąrašą. Įsake nepaminėtos iki 1795 m. eitos pareigybės tiko bajorystei įrodyti, jeigu buvo suteiktos karalių privilegijomis. Karininkų laipsnių patentai, išduoti iki 1776 m., galiojo su etmonų ir karalių parašais, po 1776 m. – tik su karalių parašais. Be to, reikalauta, kad patente būtų įrašyta, jog laipsnis suteikiamas gimusiam kilmingu (*урожденный, urodzony, generosus*). Jeigu patente ar diplome šio žodžio nebuvo, jis tiko bajorystei įrodyti pateikus kitus tinkamus dokumentus, išskyrus neakivaizdinius teismų sprendimus ir tremties (*bannitio*) nuosprendžius. Priminta, kad įrodymams tinka tik dokumentų originalai arba oficialiai patvirtintos ir paliudytos jų kopijos iš Lenkijos senųjų aktų archyvo, Lietuvos Metrikos, *Volumina legum* ar Varšuvos kunigaikštystės Įstatymų rinkinio (*Dziennik Praw*).

Netrukus po padalijimų gubernijų centruose buvo įsteigtos bajorų deputacijos, kurios veikė iki Pirmojo pasaulinio karo. Bajorai masiškai kreipėsi į deputacijas su prašymais

⁷ ИСЗ, собр. 2 (toliau – ИСЗ-2), т. 9, № 7007, с. 302–306.

⁸ Ten pat, т. 27, д. 1, nr. 25963, p. 93–95.

pripažinti bajorystę. Deputacijų kanceliarijose kaupėsi dokumentai. Juos reikėjo sutvarkyti ir susisteminti pagal deputacijos veiklos ir dokumentų pobūdį. Kanceliarijos darbui palengvinti buvo įvesti gaunamų dokumentų ir juos pateikusių asmenų registrai, įrodžiusių ir neįrodžiusių bajorystę giminių abėcėliniai sąrašai. Bajorų prašymų svarstymas fiksuotas deputacijų posėdžių protokoluose. Atsirado grupė dokumentų, atspindinčių bajorystės legitimacijos eigą ir jos rezultata⁹. Dalis deputacijų kanceliarijose suformuotų dokumentų buvo tiesiogiai susiję su bajorų giminių legitimacijos genealoginiu aspektu.

Visoms į deputaciją besikreipusioms giminėms buvo suformuotos atskiros bylos. Į jas pateko dokumentai, atspindintys konkrečios giminės bajoriškos kilmės pripažinimo ir naujų giminės narių legitimacijos eigą. Bylų dokumentų sudėtis, chronologija ir turinys įvairavo priklausomai nuo veiksmų, kurių ėmėsi giminės nariai, siekdami pasitvirtinti bajorystę ar pateikti naujų bajorystės įrodymui tinkamų dokumentų, prijungti prie giminės genealogijos jaunąją kartą ar gauti bajorystę patvirtinančią liudijimą. Bylas sudarė bajorų prašymai, bajorystę įrodančių dokumentų originalai ar kopijos, būtina patvirtinti atitinkamų institucijų, bajorų deputacijos posėdžių protokolų juodraščiai, apskričių bajorų vadovų raštai, Valdančiojo Senato Heroldijos departamento įsakai, bajorų deputacijos susirašinėjimas su įvairiomis institucijomis dėl giminės legitimacijos ir pan. Deputatams taip pat tekdavo sudarinėti svarstomų giminių darbinės genealogines schemas ir aprašyti įrodymams panaudotų dokumentų sudėtį. Ši medžiaga kartu su kitais dokumentais ir jų vertimais į rusų kalbą siūsta į Heroldiją. Dokumentų vertimu rūpinosi patys bajorai arba deputacijų pasamdyti raštininkai. Už paprasto ir herbino popieriaus naudojimą iš privačių asmenų buvo renkamas žyminis mokestis.

Tik dalis šių dokumentų buvo genealoginio pobūdžio. Prie jų priskirtini bajorų pateikti dokumentai, panaudoti kaip kilmės įrodymai, paminėti „Malonės rašte“. Kitą dokumentų grupę sudarė bajorystės išvadų raštai. Jų galėjo būti vienas ar keli, nelygu, kiek kartų giminės nariai teikė naujų įrodymų ir prašė juos pataisyti. Giminės byloje saugotos bajorystės išvadų raštų kopijos. Jų originalai, sudėti abėcėlės tvarka, rišti į atskiras antspauduotas rankraštines knygas, pasirašytas gubernijų bajorų vadovų ir apskričių deputatų¹⁰. Tokios knygos buvo didesnio formato už įprastai kanceliarijose naudotą paprasto ar herbino popieriaus lakštą. Į knygas surištuose bajorystės išvadų raštuose buvo pa-
vaizduotas ir aprašytas giminės herbas, pateikta genealoginė schema ir surašytas išvadų

⁹ Plačiau žr.: T. Bairauskaitė, Zbiory Litewskiego Państwowego Archiwum Historycznego dotyczące weryfikacji szlachectwa w XIX w., *Białostockozna*, 1998, nr 4, s. 51–57.

¹⁰ P.vz.: Определения Виленского дворянского депутатского собрания на букву М с указанием гербов и их изображений, 1798–1812, *Lietuvos valstybės istorijos archyvas* (toliau – *LVI*), f. 391, ap. 1, b. 861; Определения Виленского дворянского депутатского собрания на букву А с указанием гербов и их изображений, 1798–1820, ten pat, b. 896; Определения Виленского дворянского депутатского собрания на букву N с указанием гербов и их изображений, 1798–1820, ten pat, b. 914 ir kt.

tekstas. Tekstą sudarė deputacijos sudėties deklaracija, giminės genealogija pagal tiesioginę vyrišką liniją, remiantis pateiktais dokumentais, deputacijos išvada apie gyvenančių giminės narių pripažinimą bajorais, remiantis 1785 m. „Malonės raštu“ ir jų įrašymu į atitinkamą genealogijos knygos dalį. Reikia pabrėžti, kad Vilniaus bajorų deputacijoje minėtos knygos dažniausiai sudarytos iš pirminių bajorystės išvadų raštų, surašytų iki 1820 metų.

Atkreiptinas dėmesys į tai, kad analogiškas knygas iš bajorystės išvadų raštų kopijų sudarė ir savo kanceliarijose saugojo apskričių bajorų vadovai¹¹. Vizualiai šie raštai nesiskyrė nuo deputacijose saugotų originalų, buvo tokie pat spalvingi ir puošnūs. Puošnių bajorystės išvadų raštų kopijų aptinkama ir privačiuose bajorų archyvuose. Jie atliko svarbų vaidmenį formuojant XIX a. bajorijos genealoginę savimonę. Dalis bajorų pirmą kartą įsigijo giminės genealogijas, kurioms buvo suteiktas juridinis statusas. Ypač aktualu tai buvo smulkiajai bajorijai.

Prie XIX a. susiformavusių genealoginių dokumentų priskirtinos ir genealogijos knygos. Tačiau dėl unifikotos formos jos pirmiausia atliko juridinio registro funkciją. Deputacijos privalėjo įrašyti identifikacinę informaciją apie bajorą, nurodyti jo pareigas ir rangą bei jo šeimą (bajoro, jo žmonos ir vaikų, įskaitant dukteris, pavardė, vardas, amžius, duomenys apie gimusius kūdikius), duomenis apie turimą nuosavybę (dvaras ir baudžiauninkai), informaciją apie giminės bajorišką kilmę (herbas ir jo aprašymas, genealoginė schema (*поколенная роспись*), bajorystę įrodančių dokumentų sąrašas, genealogijos knygos dalis, į kurią giminė įrašyta, bajorystės išvadų data, patvirtinimo Heroldijoje data). Reikėjo pildyti tris genealogijos knygų egzempliorius, kuriuos turėjo saugoti deputacijos kanceliarija, Gubernijos valdyba ir Heroldijos departamentas.

Dėl kelias dešimtis metų vykusio bajorystės patikrinimo, deputacijų kanceliarijų užimtumo, galbūt nepakankamai įsisavintos raštvedybos kultūros ir kitų priežasčių genealogijos knygas pradėta sudarinėti palyginti vėlai. Jų ilgai nesudarinėjo ne tik Vakarų gubernijų bajorų deputacijos. Heroldijos departamentas 1842 m. atkreipė dėmesį į Kazanės ir kitų gubernijų bajorų deputacijose netvarkingą genealogijos knygų pildymą ir tai, kad nėra kitų privalomų bajorų sąrašų. Vilniaus bajorų deputacija ištyrė savo kanceliarijos archyvą ir padarė išvadą, kad per visą veiklos laiką deputacija pripažino bajorystę 9770 bajorų giminių, bet genealogijos knygų nesudarinėjo, tik įpareigojo apskričių bajorų vadovus pasirūpinti jų sudarymu savo kanceliarijose. Tokiu būdu buvo suregistruotos 6899 giminės, tačiau remiantis tik pirminiais bajorystės išvadų raštais. Bajorų vadovų pateiktos informacijos nepakako sudaryti gubernijos bajorų genealogijos knygas, nes joje neatsižvelgta į bajorystės išvadų papildymus ir pataisymus. Be to, dar nebuvo baigtas

¹¹ P.vz.: Дворянские родословные / Zbiór wywodów familijnych szlacheckich powiatu wilkomierskiego, LVIA, f. 708, ap. 2, b. 1.

bajorystės patikrinimas. Vilniaus bajorų deputacija nutarė, kad ji galinti sudaryti tik Heroldijos patvirtintų giminių abėcėlinį sąrašą. Gubernijos genealogijos knygų sudarymui reikėjo samdyti atskirus kanceliarijos darbuotojus ir dailininkus piešti herbus, tačiau deputacija pritrūko finansinių išteklių¹². Gubernijos bajorų genealogijos knygas Vilniaus bajorų deputacija pradėjo sudarinėti XIX a. penktajame dešimtmetyje. Jose giminės *status quo* buvo fiksuojamas pagal „Malonės rašto“ reikalavimus. Pažymėtina, kad genealogijos knygoje buvo surašyti tik vyrai, nepildytos grafos apie nekilnojamąją nuosavybę, o herbų aprašymui naudotas Kasparo Niesieckio *Herbynas*¹³.

Taigi dauguma Lietuvos bajorų, gavusių bajorystės patvirtinimą, turėjo oficialiai patvirtintą genealogiją, prie kurios sudarymo jie patys ir prisidėjo.

Bajorų žemvaldžių kilmės paieškos: Marcinkevičių atvejis

Palankiausias sąlygas pasitvirtinti bajorystę turėjo žemvaldžiai, dvarų ir priklausomų valstiečių savininkai. Jų socialinis statusas *a priori* atitiko „Malonės rašto“ bajorystės kriterijus. Tačiau ir jie dėjo nemažai pastangų, kad patektų į išrinktųjų sąrašą. Nepriklausomai nuo visuomeninės ir turtinės padėties jie turėjo paklusti imperijos įstatymams ir pateikti įrodymus, susiejančius tiesioginės linijos palikuonis su pasirinktu giminės pradininku ir tarpusavyje. Šis reikalavimas buvo pagrįstas elementariu genealoginiu principu, kuris amžininkų pretendavimą į bajorystę leido suderinti su giminės senumu.

Bajorystės įrodymu rūpinosi vienas giminės atstovas, paprastai labiausiai iškilęs jos narys. Bajorystės išvadų turinys nemažai priklausė nuo konkretaus asmens genealoginės savimonės. Dėl įvairių priežasčių dokumentų paieška galėjo trukti dešimtmečius. Tokiu būdu į genealoginį sąjūdį įsitraukdavo kelios kartos.

Stambiųjų ir vidutinių bajorų sluoksniš giminių pradininkų dažnai ieškojo tolimoje praeityje, net jeigu pritrūkdavo tiesioginių įrodymų giminytės ryšiu pagrįsti. Tam buvo pasitelkiami XVI–XVIII a. sudaryti herbynai. Ypač vertintas XVIII a. trečiajame–penktajame deš. išleistas K. Niesieckio herbynas, nors nevengta naudotis ir kitais. Herbynų informacijos autentiškumas deputatams nekėlė abejonių. Jie buvo laikomi patikimu šaltiniu nustatyti bajorišką tapatybę. Patekusių į herbynus giminių genealogijos tvirtai

¹² Дело о составлении родословных книг, 1844–1846, ten pat, f. 391, ap. 6, b. 1026, l. 11–15.

¹³ Родословные дворянских родов на буквы Б и Г, 1848–1912, ten pat, ap. 8, b. 2569; K. Niesiecki, *Korona polska przy złotej wolności starożytnemi rycerstwa polskiego y Wielkiego Xięstwa Litewskiego kley-notami, naywyższemi honorami, heroicznym męstwem, y odwagą, wytworną nauką, a nayperwiey cnotą, pobożnością y świętobliwością ozdobiona. Potomnym zaś wiekom na zaszczyt y nieśmiertelną sławę pamiętnych w tey oyczyźnie synów, podana*, t. 1–4, Lwów, 1728–1843.

jaugo į Lietuvos bajorijos kolektyvinę savimonę. Giminės senumo, remiantis herbynais, diskursas yra būdingas bajorystės išvadų raštams, sudarytiems XVIII a. pab. – XIX a. trečiojo deš. pradžioje. Tai buvo pirmieji genealoginiai dokumentai, kuriuos gavo visos pateikusios įrodymus bajorų giminės.

Vėlesnių – pagal Nikolajaus I įstatymus pildomų ir tikslinamų – bajorystės išvadų raštų pagrindą sudarė jau notariškai patvirtinti dokumentai. Jų chronologija priklausė nuo išlikimo privačiuose, teisinių ar valstybinių institucijų archyvuose. Reta giminė disponavo XVI–XVII a. dokumentais. Įrodymams tiko dokumentų originalai ir kopijos, tačiau galėjo kilti abejonių dėl jų autentiškumo. Bajorams reikėjo įdėti nemažai pastangų, kad rastų reikalingus dokumentus ir iš jų sukurtų visuminį ir patikimą genealoginį paveikslą, įteisinantį jų socialinį statusą.

Stambių bajorų genealogines peripetijas rodo Marcinkevičių giminės atvejis. XIX a. pradžioje Vilniaus bajorų deputacijoje bajorystės patvirtinimo siekė Jonas (apie 1771–1850) ir Juozas (1779–?) Marcinkevičiai. Jų tėvas Tomas Marcinkevičius (1739–1800) buvo stambus Vilniaus vaivadijos žemvaldys ir pareigūnas. Jam priklausė Gelvonų ir Stundiškių dvarai Vilniaus gubernijos Vilniaus apskrityje, Daumantiškiai, Jurdonys, Kačergiškis ir Pavytinė Ukmergės apskrityje, kuriuos, tėvui mirus, 1800 m. pasidalijo abu sūnūs¹⁴. Vilniaus bajorų deputacija 1803 m. gruodžio 11 d. dekretu patvirtino Jono ir Juozo Marcinkevičių bajorystę su Gulbės herbu ir įrašymu į genealogijos knygos pirmąją dalį. Juozas vedė Rachelę Horodenskytę ir turėjo sūnų Stanislovą, kuris taip pat buvo įrašytas į bajorystės išvadų raštą.

Marcinkevičių bajorystės išvados būdingos to laiko bajorų genealoginei savimonei. Giminės senumui įrodyti jie pasitelkė K. Niesieckio herbyną, kurio informacija, nepaisant joje buvusių spragų, leido išvesti giminę nuo XVI a. Pagal herbyną Marcinkevičiai buvo nusipelnę giminę, tarnavo valstybei užimdami įvairias administracines ir teises pareigas, turėjo žemės valdų. Tačiau dokumentuotas giminės medis ryškėjo tik nuo XVII a. pabaigos ir apėmė keturias kartas nuo prosenelio iki vaikaičių. Marcinkevičiai pateikė dokumentų originalus, tai rodo, kad jie saugoti šeimos archyve. Ankstyviausias pateiktas dokumentas – 1699 m. karaliaus Augusto II privilegija, suteikianti proseneliui Elijui Marcinkevičiui iki gyvos galvos Varlavos kaimą Kauno pavieta. To paties valdovo 1703 m. privilegija jis gavo Upytės vaiksio pareigas. Jo sūnaus Motiejaus egzistavimą turėjęs parodyti originalus testamentas, kurį 1740 m. surašė antroji Elijaus žmona Alška (Elžbieta) Petkevičaitė-Marcinkevičienė. Motiejaus Marcinkevičiaus ir Kotrynos

¹⁴ Дело о дворянском происхождении рода Марцинкевичей, 1803–1865, *LVIA*, f. 391, ap. 1, b. 591, l. 3v–4, 9v. Tomas Marcinkevičius du kartus minimas Lietuvos vyriausiojo tribunolo deputatų sąrašė, 1766 ir 1767 m. kaip pilies teismo teisėjas, 1784 ir 1785 m. kaip pataurininkis: *Deputaci Trybunału Głównego Wielkiego Księstwa Litewskiego 1697–1794. Spis*, oprac. Andrzej Rachuba i Przemysław P. Romaniuk, Warszawa, 2004, s. 287, 362.

Pranciškos Petrauskaitės sūnaus Tomo gimimą liudijo 1740 m. sausio 1 d. krikšto metrikas. Šeimos archyve daugiausia išliko Tomo Marcinkevičiaus dokumentų, rodančių jo karjerą. Tai LDK etmono, kunigaikščio Mykolo Masalskio ir Kuršo kunigaikščio Karolio 1764 m. pasirašyti patentai vėliavininko laipsniui; Vilniaus vaivados Mykolo Kazimiero Oginskio 1765 m. patentas Vilniaus pilies teismo teisėjo pareigoms; 1776 m. elekcinis aktas, liudijantis jo išrinkimą į Lietuvos vyriausiąjį tribunolą; dvi karaliaus Stanislovo Augusto privilegijos: 1768 m. suteikianti Vilniaus vaivadijos pataurininkio vardą ir 1774 m. skirianti Vilniaus vaivadijos rotmistrą ir pataurininkį Tomą Marcinkevičių generolu adjutantu. Autentiškas buvo ir 1800 m. sudarytas velionio dvarų padalijimo aktas¹⁵.

Nors Marcinkevičių bajorystė nekėlė nė menkiausių abejonių, dėl imperijoje galiojusios tvarkos jiems teko dar kartą gilintis į giminės genealogiją. Nuo 1807 m. renkamajoje tarnyboje kilęs Jonas Marcinkevičius, baigęs karjerą Vilniaus gubernijos bajorų vadovu, išsitarnavęs rangus ir apdovanojimus, savo socialiniu statusu rūpinosi atskirai nuo brolio. Vedęs Ceciliją Žabaitę (herbas *Kościęsza*) jis panoro sujungti Marcinkevičių ir Žabų giminių herbus ir prie savo pavardės pridėti sutuoktinės pavardę. Valdančiojo Senato Heroldijos departamentas 1807 m. sausio 31 d. patvirtino jo bajorystę su pavarde Marcinkevičius-Žaba. Tačiau brolis Juozas Heroldijai pateiktoje genealogijoje nebuvo paminėtas¹⁶.

Buvusiam Vilniaus apskrities pakamariui Juozui Marcinkevičiui nebaigti bajorystės įrodymai parūpo 1836 m. Galbūt tai buvo susiję su sūnaus Stanislovo (1798 – ?) vedybomis. Jis kreipėsi į Heroldiją su prašymu jam ir sūnui pritaikyti Jonui Marcinkevičiui-Žabai patvirtintą bajorystę, tačiau jo prašymas nebuvo patenkintas. Brolio Juozo Januarijaus, brolieno Stanislovo Bonifacijaus ir 1837 m. gimusio jo sūnaus Jono Eustachijaus bajorystė ėmė rūpintis J. Marcinkevičius-Žaba. Jis pats teturėjo vienturtę dukterį Aloizą Sofiją, pakrikštytą 1815 m. birželio 7 d., kuri vėliau ištekėjo už grafo Stepono Pliaterio¹⁷. Vilniaus bajorų deputacija 1841 m. gegužės 15 d. dekretu prie Marcinkevičių giminės prijungė mažametį Joną Eustachijų. Heroldija atsisakė patvirtinti deputacijos dekretą vien todėl, kad nebuvo patvirtinusi 1803 m. Marcinkevičių bajorystės išvadų¹⁸.

Jonas Marcinkevičius-Žaba 1847 m. pateikė pluoštą naujų dokumentų, turėjusių ne tik sustiprinti XIX a. pradžioje nagrinėtus bajorystės įrodymus. Jo surinkti išrašai iš XVII–XVIII a. Vilniaus žemės teismo ir Lietuvos vyriausiojo tribunolo knygų padėjo dokumentuoti kilmę penktoje kartoje iš proprosenelio, keliolikos valdų savininko Stanislovo Marcinkevičiaus, jo pirmoje santuokoje gimusio minėtojo Elijaus ir dar šešių

¹⁵ LVIA, f. 391, ap. 1, b. 591, l. 3v–4, 8–9v.

¹⁶ Ten pat, l. 19v.

¹⁷ Выпись метрики о рождении Алоизы Софии Плятер, урожденной Марцинкевич-Жаба, ten pat, f. 1276, ap. 1, b. 835, l. 1–2.

¹⁸ Ten pat, f. 391, ap. 1, b. 591, l. 16, 19–21.

sūnų tėvo. Bajorų deputacijai dokumentai tiko, ir 1848 m. gegužės 18 d. ji suformavo papildomą Marcinkevičių bajorystės išvadą. Vis dėlto Heroldijai pritrūko įrodymų apie žemės valdų perėjimą iš kartos į kartą, be to, ji atsisakė atsižvelgti į Marcinkevičių LDK užimamas pareigybes, nes imperijos valdžia vis dar nebuvo priėmusi įstatymo dėl buvusios ATR pareigybių pripažinimo tinkamomis bajorystei įrodyti¹⁹.

Jonui Marcinkevičiui-Žabai mirus, giminės dokumentų paieškas tęsė Stanislovas Marcinkevičius. Prie Vilniaus bajorų deputacijoje saugomų dokumentų jis pridėjo dar kelis jų nuorašus, ne tik parodžiusius valdų perėjimą iš kartos į kartą, bet ir leidusius prie giminės medžio pridėti šeštos kartos giminės atstovą, proproprosenelį Povilą, Stanislovo tėvą. Bylą papildė nauji dokumentai: Gelvonų dvaro 1640 m. pardavimo sutartis; 1660 m. kovo 7 d. Povilo Marcinkevičiaus testamentas; 1681 m. Pavitynės dvaro pirkimo sutartis, taip pat dukters Jadvygos Viktorijos, gimusios 1845 m., krikšto metrikai. Vilniaus bajorų deputacijos 1852 m. birželio 28 d. dekretu Jadvyga Viktorija buvo įrašyta į giminės genealogiją, o visas dokumentų komplektas dar kartą buvo išsiųstas į Heroldiją, kuri galiausiai 1853 m. vasario 15 d. nutarimu patvirtino Juozo Marcinkevičiaus palikuočių bajorystę. Be to, Stanislovas Marcinkevičius pasirūpino, kad giminė būtų įrašyta ne į pirmąją, bet į šeštąją genealogijos knygos dalį, skirtą daugiau kaip šimto metų senumo lenkų bajorams²⁰.

Vilniaus bajorų deputacijai Heroldija grąžino visus Marcinkevičių bajorystės įrodymui naudotus dokumentus, pasilikdama archyve jų vertimus į rusų kalbą. Marcinkevičių dokumentai, įskaitant šeimoje saugotus originalus, liko deputacijos suformuotoje giminės bajorystės byloje.

Pretendavimas į kunigaikščio titulą: Giedraičių atvejis

Lietuvos bajorams teko pasitvirtinti LDK laikų titulus, kurie pabrėžė giminės senumą, išskirtinumą, bajorišką tapatybę, sąsajas su istoriniais laikais, galiausiai socialinį prestižą. Imperijos valdžia nedraudė jų naudoti neformalioje aplinkoje, tačiau jų pripažinimą susiejo su dokumentais pagrįstų argumentų sistema. Itin atsargiai ji vertino buvusios LDK bajorijos pretendavimą į kunigaikščio titulą, reikšmingiausią Rusijos kilmingųjų titulatūroje.

Kunigaikščių titulą, tvirtai įaugusį į giminės genealoginę savimonę, siekė pasitvirtinti Giedraičiai. Tai viena labiausiai išsišakojusių Lietuvos bajorų giminų, kurią sudarė

¹⁹Ten pat, l. 36–36v, 51–52.

²⁰Ten pat, l. 57–60, 67, 73–75, 89.

įvairaus socialinio statuso ir turtinės padėties šeimos. Trūksta duomenų, parodančių genealoginę elgseną šakos, iš kurios kildinami Žemaičių vyskupas Juozapas Arnulfas Giedraitis ir jo broliai Vincentas bei Ignacijus Mykolas²¹, tačiau visuomenė jų titulo nekvestionavo. Sunkiai sekėsi ne tokie garsiai ir įtakingai Giedraičių šakai.

Vilniaus bajorų deputacija 1804 m. kovo 10 d. surašė vienos Giedraičių šakos, naudojusios Hipocentauro ir Rožės herbą, bajorystės išvadų raštą. Bajorystė buvo pripažinta keliolikai asmenų: Vaitiekaus (Jurgio sūnus, Andriaus vaikaitis ir Vladislovo Giedraičių provaikaitis) sūnams Jonui ir Tomui, Simonui ir jo sūnams Anuprui bei Juozapui, Vincentui ir jo sūnams Ignacijui, Tadui bei Petru (kitur – Vladislovui Petru Povilui), taip pat Jurgio sūnams Jokūbui, Dominykui ir Anuprui Giedraičiams. Jurgis dar turėjo sūnus Simoną ir Vincentą (Andriaus vaikaičiai ir Vladislovo Giedraičių provaikaičiai), kurie tuo metu jau buvo mirę. Giminės lizdas turėjęs būti Trakų paviete, XVII a. pab. – XVIII a. ketvirtajame deš. giminės nariai buvo krikštyti Aukštadvario bažnyčioje, o XVIII a. pab. gimusi karta krikštyta Butrimonių bažnyčioje. Giminės narių turtinė padėtis buvusi kukli. Žemėvaldos pagrindimas rėmėsi informacija apie Simono Giedraičio santykį su žemės nuosavybe XVIII a. pabaigoje. Jis perėmė įkeistą žemės sklypą Trakų pavieto Punios parapijoje, Klydžionių bajorkaimyje. Lizdų kaime iš padalinto dvaro jam atiteko keli baudžiauninkai, be to, iš totoriaus, generolo leitenanto Jokūbo Baranovsko nuomojosi Vaikutiškių palivarką²². Kad Giedraičių būta bajorkaimio bajorų, rodė ir 1795 m. gyventojų surašymas. Vilniaus izdo rūmai saugojo duomenis apie du Klydžionių bajorkaimio dūmus, kuriuose atskirai gyveno Simonas su žmona Kotryna ir mažamečiais Anupru bei Juozapu. Surašyme Simonas vadinamas „įkeistos valdos savininku“. Kitame dūme glaudėsi „iš nuomos gyvenantis“ senolis Jurgis Giedraitis, jo žmona Marijona, sūnūs Anupras, Dominykas, jauniausias Vincentas su žmona Elena Šafanavičiūte, jų sūnūs Ignacijus ir Tadas. Be to, kartu gyveno brolienas Tomas Giedraitis ir giminaitė Magdalena Giedraitytė. 1816 m. revizijos metu šių šeimų nesurašė²³.

Pasirinkę karo tarnybą, bajorkaimį 1808 m. apleido Vincento sūnūs Ignacijus ir Tadas bei Simono sūnus Anupras. 1812 m. Anupras pateko į prancūzų nelaisvę ir jo pėdsakai pasimetė. Abu broliai išsitarnavo karininkų laipsnius. Itin sėkmingai klostėsi Ignacijaus Giedraičio gyvenimas ir karjera. XIX a. ketvirtajame–penktajame deš. jis minimas šaltiniuose kaip atsistatydinęs majoras, Kajetanos Citavičiūtės vyras, penkių vaikų tėvas, gyvenantis Lydos apskrities Pelesos dvare. Sūnams Vladislovui Maksimilijonui, Kazimie-

²¹ A. P r a š m a n t a i t ė, *Žemaičių vyskupas Juozapas Arnulfas Giedraitis*, Vilnius, 2000, p. 34–42.

²² О дворянском происхождении рода Гедройцев, Гипоцентауриус с розой. 1804–1904, *LVIA*, f. 391, ap. 1, b. 605, l. 92–95.

²³ Ten pat, l. 24–24v, 97v.

rui Kiprijonui, Cezariui Teofilui, dukterims Juzefai Viktorijai ir Elenai Julijai jis sukūrė tvirtą visuomeninį pagrindą²⁴.

Socialinis iškilimas skatino Ignacijaus Giedraičio domėjimąsi giminės kilme ir didelę ambiciją atnaujinti savosios šakos kilmės versiją, susiejant ją su kunigaikščio titulo turėtojais. XIX a. ketvirtajame dešimtmetyje jis tarnavo Voluinės ulonų pulke, turėjo rotmistro laipsnį, šiokių tokių ordinų, tris mažamečius sūnus, kuriuos reikėjo įrašyti bajorais. Genealoginius ir teisinius reikalus jis pavedė tvarkyti atsargos papulkininkui Adomui Orlovskui, kuris 1830 m. Vilniaus bajorų deputacijai pateikė visą pluoštą dokumentų ir prašymą suformuoti naują Giedraičių bajorystės išvadų raštą su jiems pripažintu kunigaikščių titulu. A. Orlovskis minėjo dvi naujai sudarytas genealogines schemas, 26 *autentiškus* dokumentus su vertimais, turėjusius padėti susieti juose minimus giminės narius ir pagrįsti teisę į kunigaikščių titulą.

1804 m. bajorystės išvadų rašte Giedraičių genealogijai akivaizdžiai trūko tinkamos giminės pradžios. Praėjus ketvirčiui amžiaus, kilmės įrodymuose atsirado XVI a. dokumentų, kuriuose keturių kartų Giedraičiai minimi su kunigaikščio titulu. Giminės pradininku pasirinktas Mykolas Giedraitis, minimas jo sūnaus kunigaikščio Zigmanto Giedraičio dokumentuose: 1588 m. žemės valdų dovanojimo akte ir jo skyrimo Vilniaus vaivadijos pateisėju 1596 m. akte. Trečiąjį kartą atstovavo Pinsko taurininkas Arnulfas, gavęs valdų 1650 m., o ketvirtajai – Vladislovas Giedraitis, vadintas kunigaikščiu 1706 m. rugsėjo mėn. privilegijoje, jam suteikiančioje Severų Naugardo pavieto vėliavininko urėdą. Nuo Vladislovo vedama linija toliau sutapo su pradinės bajorystės išvados genealogine schema, o visos vyriškos linijos ryšys buvo patvirtintas krikšto metrikais ir žemės įkeitimo dokumentais. Kunigaikščio titulo naudojimą giminėje turėjo parodyti du XIX a. dokumentai: 1804 m. kvitas ir 1821 m. Vilniaus gubernijos Vyriausiojo teismo 2 departamento dokumento išrašas, liudijantis Giedraičių kunigaikštišką kilmę. Galiausiai A. Orlovskis prašė suformuoti naujas bajorystės išvadas, o *autentiškus* dokumentus ir genealogines schemas jam grąžinti²⁵.

Vilniaus bajorų deputacija 1830 m. lapkričio 6 d. suformavo naują bajorystės išvadą ir su visais įrodymais išsiuntė į Heroldiją. Po trejų metų iš Sankt Peterburgo atėjo atsakymas, kad Heroldijai pritrūko svarių argumentų susieti prašytojo giminės kilmę su Vladislavu Giedraičiu ir ankstesnėmis kartomis, nors deklaruojami protėviai turėjo Lenkijos karalių privilegijas valdoms ir pareigybėms. Sostinės valdininkai rėmėsi „Malonės rašto“ nuostatomis, todėl pareikalavo papildyti bajorystės įrodymų paketą, kurį sudarė krikšto metrikai ir revizijos sąrašas. Tuo metu jau atsargos majoro Ignacijaus Giedraičio 1834 m. rugpjūčio 31 d. parengtas atsakymas rodo, kad giminėje būta

²⁴Ten pat, l. 5v, 8, 47, 54v, 98v.

²⁵Ten pat, l. 5–6.

dokumentų vertės suvokimo²⁶. Anot majoro, tarp pateiktųjų dokumentų buvo Lenkijos karaliaus Stanislovo Leščinskio 1704 m. gegužės 15 d. autentiška privilegija (tiesa, jos data skyrėsi nuo minėtosios A. Orlovskio teikime), duota Vladislavui Giedraičiui, Severų Naugardo pavieto vėliavininko urėdui. Šeima išsaugojo privilegiją, kuri Ignacijui atiteko kaip senelio Jurgio palikimas. Majoras teigė, kad tai geriausias šeimos genealoginio ryšio įrodymas. Dar pridėjo senelio Jurgio ir jo brolio Vaitiekaus 1700 m. balandžio 29 d. Giedraitiškių dvaro Oršos paviete pardavimo aktą. Dvaras atiteko Polocko sargybininkui Jokūbui Bulhakui, kuriam dvarą jau buvo įkeitęs jų tėvas Andrius Giedraitis. Apie kitus XIX a. pradžios bajorystės išvadų rašte minėtus Giedraičius majoras veik nieko nežinojo, tik pridūrė, kad jo pusbroliai, Jokūbo Giedraičio sūnūs Aleksandras Pranciškus ir Romualdas, atskirai prašys prijungimo prie bajorystės išvadų, jie tai ir padarė²⁷.

Heroldijos departamentas 1835 m. rugsėjo 9 d. patvirtino Giedraičių bajorystę, tačiau be kunigaikščių titulo²⁸. Ignacijaus Giedraičio sūnams tai nebuvo kliūtis pasivadinti kunigaikščiais ir šį titulą naudoti ne tik kasdieniame gyvenime. Antai Kazimieras Kiprijonas ir jo sutuoktinė Elena iš Šalevičių giminės įsirašė kunigaikščiais Sankt Peterburge, 1862 m. gimusio sūnaus Emilijaus Jono Siksto krikšto metrikuose²⁹.

Teisinė nesėkmė lydėjo Ignacijaus Giedraičio dėdės Anupro sūnų Anuprą Feliksą. Likimas nubloškė dėdę į Lenkijos karalystės Augustavo guberniją, Seirijų parapiją. Jis gyveno kampininku Karklynų kaime, vedė Ievą Janavičiūtę. 1817 m. jiems gimė sūnus Anupras Feliksas. XIX a. vid. jis tarnavo Revelio (Talino) įguloje ir atkakliai ieškojo savo bajoriškos kilmės įrodymų. Valdiškų įstaigų susirašinėjimas rodo, kad Lenkijos karalystėje jo tėvas, broliai Andrius ir Jonas buvo įrašyti valstiečiais. Nepaisant Ignacijaus Giedraičio liudijimo, kad Anupras Feliksas – jo tikras pusbrolis toje pačioje vyriškoje linijoje, Heroldija atsisakė jį pripažinti bajoru ir įrašyti į giminės genealogiją³⁰. Taigi Giedraičių atvejis rodo, kad bajorystės patikrinimas sukėlė nemenką koliziją tarp oficialaus socialinio statuso ir genealoginės savimonės.

²⁶ Tiesa, panašu, kad juos labiau saugojo moterys nei vyrai. Apie tai Ignacijus užsiminė 1851 m. laiške pusbroliui Anuprui Giedraičiui. Jis rašė, kad giminės genealogijai reikalingus dokumentus jis gavęs iš velionės tetos, ten pat, l. 48.

²⁷ Ten pat, l. 10–11v, 14–16.

²⁸ Ten pat, l. 26–29.

²⁹ Ten pat, l. 122–123.

³⁰ Ten pat, l. 47, 52, 79, 85, 89, 90, 101–102v.

Kunigaikščio titulo įteisinimas: Oginskių atvejis

Oficialaus kunigaikščių titulo pripažinimo siekė senatorius Mykolas Kleopas Oginskis (1765–1833), jo sūnūs iš pirmos santuokos Tadas Antanas Mykolas Leonas (1798–1844) ir Pranciškus Ksaveras (1801–1837), taip pat sūnus iš antros santuokos Irenėjus Kleopas Oginskis (1808–1863). XIX a. Oginskiams toli gražu netrūko genealoginės savimonės, siekiančios XVII a.³¹, tačiau galima daryti prielaidą, kad jiems XIX a. akivaizdžiai stigo sistemingų ir patikimų genealoginių žinių, kuriomis labiau susirūpinta tik per bajorystės patikrinimą.

Vilniaus bajorų deputacija Oginskių giminės bajorystės išvadų raštą su herbu *Oginiec* patvirtino 1810 m. birželio 1 d.³² Itin įspūdingai atrodė šio rašto „istorinė dalis“, liudijanti giminės tapatinimąsi su aukščiausiais Rusijos ir LDK visuomenės sluoksniais bei pagrindžianti anuometinį M. K. Oginskio valstybinį statusą. Tam, kad įrodytų giminės senumą, siekiantį Rusijos valstybės pradininką, IX a. gyvenusį vikingą Riuriką iki Kozelsko kunigaikščio Jurijaus, buvo pasitelkti žinomiausi rusų heraldikos, istorijos ir geografijos veikalai, taip pat lenkų autorių darbai. Nors byloje apie Oginskių bajorystę 1810 m. birželio 1 d. rašto teksto nėra, Vilniaus bajorų deputacijos narys ant ne mažiau įspūdingos genealoginės schemos juodraščio surašė šaltinius, kurių pagrindu buvo sudaryta Oginskių genealogija. Taip pat buvo paminėta Varšuvos seimo 1641 m. rugpjūčio 20 d. konstitucija, pagrindžianti Oginskių teisę į kunigaikščio titulą³³. Deputatas minėjo *Rodoslovnaja kniazej i dvorian rossijskich* (dar žinomą „Aksominės knygos“ vardu)³⁴, jėzuito Andrzejaus Pežarskio veikalą *Annibal ad portas*³⁵ ir, žinoma, A. Kojalavičiaus, M. Strijkovskio, M. Bielskio ir K. Niesieckio veikalus. Visa tai jis paėmė iš 1810 m. bajorystės išvadų rašto.

³¹ A. R a i l a i t ė - B a r d ė, Oginskių genealoginės savimonės atspindžiai XVII a. pab. – XVIII a. pr., *Kunigaikščiai Oginskiai Lietuvos istorijoje. Kultūrinės veiklos pėdsakais* – 2, sud. R. Šmigelskytė-Stukienė, Vilnius, 2015, p. 62–86.

³² Родословная князей из Козельска Огинских (копия – выпись из книг дворянства Литовско-Виленской губернии), *LVIA*, f. 1177, ap. 1, b. 8, l. 1–11.

³³ Дело о дворянском происхождении князей Огинских, ten pat, f. 391, ap. 1, b. 570, l. 3, 7a.

³⁴ *Родословная книга князей и дворян российских и выезжих*, Москва: в университетской типографии у Н. Новикова, 1787.

³⁵ *Annibal Ad Portas, Vlodymirus Monarcha Russiae, In Facie et Acie Ducum Et Heroum, Illustrissimae Oginscianaе Domus Archi-Princeps & Archi-Pater, Ad Proavitam Portam Illustrissimi ac Excellentissimi Dni: D. Jgnatij De Kozielsk Oginski, Mareschalli Tribunalis M. D. L. Et Castrametatoris, Capitanei Braclaviensis, à Prima Prosapiaе Origine, usque ad praesens saeculum, cum Colligatis sibi Familijs, Genealogica productus serie, seu de ductio genealogiae Oginscianaе domus, authore P...s.*, Varsoviae, typ. S. J. 1732.

Bajorų deputacijos nariams Oginskių genealogija padarė įspūdį, tad juos nedvejodami pripažino bajorais su kunigaikščio titulu. Tačiau giminės genealogijos ir titulo aprobacija strigo Heroldijos departamente. Senatoriaus ir grafo M. K. Oginskio prašymą jam ir jo giminei suteikti teisę oficialiai naudoti kunigaikščio titulą Heroldijos svarstymui teikė valstybės kancleris Nikolajus Rumiancevas ir teisingumo ministras Dmitrijus Troščinskis. 1816 m. pabaigoje Heroldija prašė pateikti visų įrodymams naudotų dokumentų patvirtintas kopijas ir jų vertimus, taip pat išrašus iš visų įrodymams panaudotų istorinių veikalų, patvirtinus jų atitikimą originalui³⁶.

Oginskių dokumentus Heroldija nagrinėjo 1818 m. gruodžio 20 d. ir padarė išvadą, kad nepateikta svarių įrodymų apie Oginskių kilmę iš rusų kunigaikščių, o pateiktieji prieštarauja Rusijos istorijos faktams. Pasigedo ir kunigaikščio titulo paminėjimo šalia Oginskių pavardės, išskyrus 1601 m. seimo konstituciją apie Darsūniškio komisiją, kurioje paminėtas bevardis Trakų pakamaris kunigaikštis Oginskis.

Giminės genealogijos šaltinis, kuriuo rėmėsi M. K. Oginskis, o veikiau jo pagalbininkai, buvo Pežarskio veikalas. Heroldijos valdininkai palygino jį su „Aksomine knyga“ ir kunigaikščio Ščerbatovo herbynu*, laikytais rusų kunigaikščių ir bajorų giminių kilmės neginčijamu įrodymu, bet rado nesutapimų, kuriuos išsamiai paaiškino. Pagal A. Pežarskio sudarytą Oginskių genealogiją, jie kildinti iš Kozelsko dalinių kunigaikščių, kurių pradininkas buvo didysis kunigaikštis Vladimiras. Jo sūnus Sviatoslavas turėjo sūnų, Smolensko ir Severų kunigaikštį Mstislavą. Jo sūnus Jaroslavas valdė Rostovą, Naugardą ir Smolenską, o Jaroslavo proprovaikaitis Severų kunigaikštis Ivanas, Fiodoro sūnus, turėjo sūnus Ivaną ir Severų kunigaikštį Sviatoslavą. Pežarskis kildino Oginskius būtent iš pastarojo tiesioginės linijos: jo sūnus Fiodoras turėjo sūnų Jurijų, kuris su dviem sūnumis iš Kozelsko persikėlė į LDK. Jurijus davė sūnums pravardes: ūmaus būdo Grigorijų praminė ugnimi (rus. *огонь*), iš jo ir kilo Oginskiai, mažaūgį storulį Vladimirą praminė burbulu (rus. *пузырь*), iš jo kilo Puzinų giminė.

Heroldijos valdininkų „jėzuito Pežarskio“ traktatas neįtikino. „Aksominėje knygoje“ minėti kunigaikščiai Kozelskiai, tačiau jų genealogija nesutapo su A. Pežarskio aprašymu. Rusų oficialiai naudotas herbynas Kozelskiaus taip pat kildino iš didžiojo kunigaikščio Vladimiro sūnaus, bet Jaroslavo Išmintingojo, kurio sūnus, Černigovo kunigaikštis Sviatoslavas, turėjo provaikaitį Vsevolodą Juodąjį. Šis turėjo sūnų, Černigovo kunigaikštį Michailą, kurio sūnus, Karačevo kunigaikštis Mstislavas, turėjo sūnų Titą, o jau šis turėjo du sūnus – Kozelsko kunigaikščius Ivaną ir Vasilijų. Kozelsko kunigaikštis Jurijus, neva atsikėlęs į LDK, „Aksominėje knygoje“ neminimas.

Oginskių kilmės iš rusų kunigaikščių versija Heroldijoje subliuško. Jos valdininkai nutarė panaikinti Vilniaus bajorų deputacijos 1810 m. birželio 1 d. išvadą apie Oginskių

³⁶ *LVA*, f. 391, ap. 1, b. 570, l. 13–14.

* Turimas galvoje heroldmeisterio kunigaikščio Michailo Ščerbatovo 1775 m. sudarytas herbynas.

įrašymą į genealogijos knygos pirmąją dalį su kunigaikščio titulu. Šiam nutarimui pritarė Ministrų komitetas³⁷.

Kitaip kunigaikščio titulo įteisinimas vyko Lenkijos karalystėje. Juo rūpinosi Bžezinų dvaro Lenkijos karalystės Mazovijos vaivadijoje savininkė, pirmoji M. K. Oginskio žmona Izabelė Lasocka. 1820 m. gruodžio 11 d. Lenkijos karalystės Senato deputatams pateiktas prašymas jos sūnums Taduui ir Pranciškui Ksaverui Oginskiams pripažinti giminei nuo seno priklausantį titulą, matyt, buvo susijęs su neigiamu Valdančiojo Senato Heroldijos sprendimu. Rūpintis legitimacijos reikalais ir teikti dokumentus I. Lasocka pavedė kunigui Feliksui Wojciechowskiui. Žinoma, kad įgaliotasis kunigas pateikė Oginskių iš Kozelsko genealogiją, tik neaišku, ar tai buvusi ta pati, kurią Vilniaus bajorų deputacija teikė Valdančiojo Senato Heroldijai. 1821 m. kovo 24 d. jis dar pridėjo ištraukas iš 1601 ir 1628 m. seimų konstitucijų, kuriose genealogijoje parodyti Bogdanas ir Motiejus Oginskiai vadinami kunigaikščiais, mat genealogijos ir abiejų pretendentų gimimo metrikų nepakako, kad Lenkijos karalystės Senato deputatai padarytų išvadą apie kunigaikščio titulo naudojimo teisėtumą. 1821 m. kovo 25 d. Senato deputatai pripažino Tado ir Pranciškaus Ksavero Oginskių teisę į kunigaikščio titulą³⁸. Nikolajus I 1827 m. birželio 5 (17) d. paliepimu T. ir P. K. Oginskių kunigaikščio titulas buvo įrašytas Valdančiojo Senato Heroldijoje, o 1827 m. lapkričio 7 d. tai užfiksuota Vilniaus gubernijos Vyriausiojo teismo 2 departamento aktų knygoje³⁹.

Tačiau titulo pripažinimo trūko Mykolui Kleopui ir Irenėjui Oginskiams. Mykolui Kleopui tokia padėtis nedavė ramybės. Tai rodo jo laiškas, 1832 m. rugsėjo 29 d. rašytas Marijai Oginskienei iš Florencijos, kuriame jis aiškino Oginskių giminės kilmę ir nurodė, kaip reikėtų siekti kunigaikščio titulo pripažinimo Sankt Peterburge⁴⁰. Žinia, senatorius oficialaus titulo pripažinimo nesulaukė, 1833 m. jis mirė. Kunigaikščio titulo įrodymams panaudoti dokumentai buvo padėti Rietavo dvaro archyve iki geresnių laikų⁴¹.

Irenėjui Oginskiui tas laikas atėjo sulaukus 29 metų amžiaus, kai jau buvo imperatoriaus dvaro kamerjunkeris, priklausė imperijos aukštuomenei, tad kunigaikščio titulo jam reikėjo, kad pabrėžtų visuomeninę padėtį. Titulo įteisinimu jis pradėjo rūpintis 1837 m. viduryje pateikęs prašymą Vilniaus bajorų deputacijai imperatoriaus vardu. Prašyme teigė, kad vyresnieji broliai seniai tituluoti, vadinasi, ir jam, kaip to paties tėvo sūnui, priklausau vadintis kunigaikščiu, todėl prašė deputacijos tuo klausimu padaryti savo išvadą.

³⁷ Ten pat, l. 15v–17.

³⁸ Материалы о происхождении и княжеском достоинстве Огинских, ten pat, f. 1177, ap. 1, b. 10, l. 17–19v, 21, 25.

³⁹ Ten pat, f. 391, ap. 1, b. 570, l. 19.

⁴⁰ Ten pat, f. 1177, ap. 1, b. 10, l. 15–16v.

⁴¹ Ten pat, l. 47.

Nikolajaus I valdymo laikais bajorų deputacija, atmindama apie imperijoje veikusias jos veiklos tikrinimo komisijas, elgėsi atsargiai ir I. Oginskiui atsakė, kad ji pati „neturinti teisės priimti sprendimų dėl titulų“⁴², bet I. Oginskio dokumentus išsiuntė į Heroldiją⁴².

Valdančiojo Senato Laikinojo⁴³ Heroldijos departamento valdininkai buvo itin griežti. Vilniaus bajorų deputacijos atsiųstus I. Oginskio dokumentus jie nagrinėjo 1841 m. gruodžio mėn. ir nutarė, kad titulo pripažinimui Oginskiams nepakanka įrodymų. Valdininkų neįtikino ir Lenkijos karalystės Senato deputatų sprendimas dėl kunigaikščio titulo pripažinimo Tadaui ir Pranciškui Ksaverui⁴⁴. Kitaip tariant, Oginskiams reikėjo visą titulo pripažinimo procedūrą pradėti iš naujo.

Titulo klausimą Oginskiai perkėlė į Lenkijos karalystės Heroldiją. Į titulą galėjo pretenduoti tik Irenėjus ir Tadas, Pranciškus Ksaveras jau buvo miręs. Kai 1844 m. liepos 19 (31) d. atėjo atsakymas iš Varšuvos, tarp gyvųjų nebuvo ir Tado. Lenkijos karalystės Heroldija savarankiško sprendimo nepriėmė, bet perdavė klausimą svarstyti 1841 m. Sankt Peterburge įsteigtiems Valdančiojo Senato Varšuvos departamentams, pabrėžusi, kad iki galutinio sprendimo Oginskiai gali naudoti kunigaikščio titulą, net jeigu tas sprendimas jiems būtų nepalankus⁴⁵.

1849 m. pabaigoje Vilniaus bajorų deputaciją, o 1850 m. birželio 19 d. I. Oginskį oficialiai pasiekė žinia iš Sankt Peterburgo, kad dar 1846 m. Valstybės taryba nutarė iš Oginskių atimti teisę į kunigaikščio titulą, bet suteikė metų terminą pateikti tinkamus dokumentus ir dar kartą siekti titulo pripažinimo. Kadangi informacija vėlavo mažiausiai trejus metus, Oginskiams įrodymams reikalingą terminą pratęsė. Tuo metu vyriausias giminėje buvo Irenėjus, dviejų neseniai gimusių berniukų tėvas. Be jo, pilnametis giminės narys buvo Pranciškaus Ksavero ir Teodoros Rönne sūnus Feliksas Mykolas Tadas Antanas Julius Oginskis, gimęs Varšuvoje 1828 m. vasario 16 d. Dėl kunigaikščio titulo pripažinimo jis pateikė dokumentus Lenkijos karalystės Heroldijai. Irenėjus savo ruožtu 1851 m. viduryje Vilniaus bajorų deputacijai taip pat pateikė visą pluoštą dokumentų. Be to, jis tikėjosi palankaus Varšuvos sprendimo, galimybės įtikinti Sankt Peterburgo Heroldiją, pridėjus ir Varšuvoje pateiktus dokumentus, ir galiausiai pridėti prie pavardės teisėtą titulą⁴⁶. Tačiau 1854 m. pavasarį iš Varšuvos atėjo žinia, kad tarp Varšuvoje pateiktųjų

⁴² Ten pat, f. 391, ap. 1, b. 570, l. 19, 21v, 22.

⁴³ Nuo 1832 m. dėl išaugusios Heroldijos darbų apimties jos skyriuose (ekspedicijose) buvo steigiami laikinieji skyriai, o 1839 m. balandžio 28 d. buvo įsteigtas Laikinasis Heroldijos departamentas, kuriam pavesta nagrinėti revizijos komisijų ir bajorų deputacijų siunčiamas bylas. Laikinasis departamentas veikė iki 1846 m. *История Правительствующего Сената за двести лет, 1711–1911 г.г.*, т. 3, Санкт-Петербург, 1911, с. 316.

⁴⁴ *LVA*, f. 391, ap. 1, b. 570, l. 25–25v.

⁴⁵ Ten pat, f. 1177, ap. 1, b. 10, l. 48–48v.

⁴⁶ Ten pat, f. 391, ap. 1, b. 570, l. 44, 58–58v, 135.

dokumentų buvo Šv. Romos imperijos imperatoriaus Juozapo II 1783 m. diplomai, suteikiantis kunigaikščio titulą Andriui Oginskiui. Vienoje atlikta diplomo ekspertizė parodė, kad jis suklastotas. Varšuvos baudžiamųjų bylų teismas (*sąd poprawczy, tribunal correctionnel*) tą situaciją pataisė, pripažinęs dokumentą negaliojančiu, bet titulo klausimas liko neišspręstas⁴⁷.

Galima teigti, kad nuo to laiko I. Oginskiui rūpėjo ne tik kunigaikščio titulas, bet ir giminės genealogijos tikslinimas. Dokumentų paiešką ir genealoginius tyrimus jis pavedė savo reikalų patikėtiniui Jeronimui Maslovskiiui⁴⁸. Jo kruopščiai surinktus ir notariškai atitinkamų institucijų patvirtintus dokumentus Vilniaus bajorų deputacijai 1855 m. sausio 27 d. pateikė Raseinių apskrities bajorų vadovas Jeronimas Bušinskis, paaiškinęs, kad dokumentai parengti Heroldijos nustatytuju terminu. Šiuos dokumentus Oginskių bajorystės bylos pradžioje surašė jų teikimą Heroldijai rengęs deputatas ar kanceliarijos raštininkas. Juos sudarė XVI a. vid. – XVIII a. dokumentų kopijos, surinktos iš *Volumina legum*, Lietuvos vyriausiojo tribunolo knygų, žemės teismų aktų, bažnyčių archyvų ir pan. Jais remiantis Vilniaus bajorų deputacija 1856 m. kovo 9 d. prie Oginskių giminės išvadų pridėjo Irenėjaus sūnus Bogdaną ir Mykolą⁴⁹.

Nuoširdžiai tikėdamas, kad dokumentų galią sustiprins Oginskių kilmės paaiškinimas, I. Oginskis 1855 m. vasario 15 d. parašė prašymą Nikolajaus I vardu. Vilniaus bajorų deputacija jį gavo paštu kovo 7 d. Tokio pobūdžio prašymai buvo didelė išimtis, bajorų deputacijos pačios rengė giminių bajorystės išvadas pagal pateikiamą medžiagą, nesigilindamos į žodinėje ar rašytinėje tradicijoje egzistavusias kilmės versijas. Tuo tarpu Oginskis, atmindamas nesėkmingo kunigaikščių titulo įteisinimo istoriją, surašė patikslintą giminės genealogiją, parengtą remiantis J. Maslovskio tyrimais. Skirtingai nuo XIX a. pradžioje deputacijai pateiktos genealogijos, šį kartą Oginskių tiesiogiai nevedė iš Riurikaičių dinastijos, tačiau tai nereiškė, kad šios kilmės versijos buvo atsisakyta. Nors pateiktoji versija buvo gana paini, jos tikslas buvo įrodyti kilmę iš dalinių kunigaikščių Kozelskių, davusių pradžią ne tik Oginskiams, bet ir tokioms rusų aristokratų giminėms kaip Gorčakovai, Jelskiai ar Masalskiai, įtvirtinti giminės pradininku Jurijų, Fiodoro sūnų, Kozelskį ir ištaisyti anksčiau genealogijoje įsivėlusias klaidas⁵⁰.

Heroldijos departamentas, Oginskių bylą svarstęs 1857 m. balandžio mėn., dar kartą paprašė naujų dokumentų. Šį kartą reikėjo vietinės administracijos patvirtinimo, kad Oginskių dokumentuose minimi dvarai iš tikrųjų egzistuoja ir kad nė vienam giminės

⁴⁷Ten pat, l. 81–81v.

⁴⁸Jeronimas, Petro sūnus, Maslovskis gyveno Raseinių aps. Liolių parapijoje, Drupiškės dvare, jis minimas keliuose Vilniaus bajorų deputacijai pateiktuose dokumentuose, pvz., ten pat, b. 570, l. 87, 124, taip pat Oginskių Rietavo archyve saugomuose dokumentuose, ten pat, f. 1177, ap. 1, b. 10, l. 47, 75.

⁴⁹Ten pat, l. 9–12v, 87–88.

⁵⁰Ten pat, l. 100–102v.

asmeniui niekada nebuvo atimtas bajoro vardas. Toks buvo Rusijos įstatymų įvestas formalumas. I. Oginskio reikalų patikėtinis parengė visą pluoštą naujų dokumentų. Galiausiai Vilniaus bajorų deputacija gavo Oginskių kelis dešimtmečius lauktą išvadą: 1862 m. kovo pabaigoje Valstybės taryba patvirtino Valdančiojo Senato Heroldijos departamento išvadą, kad Oginskiai yra kilę iš senos kunigaikščių giminės, todėl Jo Imperatoriškosios Didenybės dvaro hofmeisteris, slaptasis tarėjas Irenėjus Kleopas iš Kozelsko Oginskis ir jo sūnūs Bogdanas Mykolas Pranciškus bei Mykolas Mikalojus Severinas Markas pripažįstami kunigaikščiais ir turi būti įrašyti į genealogijos knygos 5 dalį. 1862 m. balandžio 3 d. šios išvados originale Aleksandras II užrašė „Тebūние“ (*Быть по сему*). Vilniaus bajorų deputacijai apie tai buvo pranešta gegužės 7 d.⁵¹ Brolėnas F. Oginskis šiame dokumente nebuvo paminėtas. 1863 m. balandžio 13 d. Raseinių apskrities bajorų vadovas grafas Adomas Pliateris išsiuntė Vilniaus bajorų deputacijai F. Oginskio gimimo metrikų kopiją su prašymu prijungti ją prie Oginskių giminės 1810 m. birželio 1 d. bajorystės išvadų rašto⁵². Tai reiškė, kad F. Oginskiui reikėjo pačiam pasirūpinti teise į kunigaikščio titulą. Lieka neatsakytas klausimas, ar jis tai padarė.

Su kunigaikščio titulo įteisinimu susijęs Oginskių genealogijos tyrimas, aprašymas ir tikslinimas virto genealoginio sąjūdžio kultūrinio reiškinio. J. Maslovskio pastangomis 1854–1855 m. rengta giminės genealogija išliko Rietavo dvaro archyve, kuriame tarp J. Maslovskio į archyvą atiduotų dokumentų yra keli jos juodraščiai lenkų kalba su taisymais ir papildymais, taip pat vertimai į rusų kalbą, rodantys, kad genealogija buvo skirta teikti valdiškoms institucijoms⁵³. Švariai perrašytas tekstas sudaro atskirą buvusio Rietavo archyvo bylą. Sudarytojo ar archyvaro ranka parašyta *Genealogia domu Xiążąt Ogińskich 1857 roku sporządzona*. Jos pabaigoje yra prierasas, rodantis J. Maslovskio autorystę: „Šios genealogijos, kurią parengiau imperatoriaus dvaro šambeliono [rusiško kamerhero atitikmuo – T. B.] Irenėjaus Oginskio noru ir pavedimu, remdamasis Kronikomis ir archyvuose rasta dokumentais, vieną egzempliorių 1857 m. spalio 8 d. išsiunčiau gerb. Vilčinskiui, kuris ėmėsi tęsti kun. Niesieckio Kroniką, t. y. Herbyną, kad ją išspausdintų. Šį egzempliorių padedu į archyvą atvejui, jeigu pradingtų gerb. Vilčinskiui išsiųstas egzempliorius. Užrašau, Jeronimas Maslovskis.“⁵⁴

Šis prierasas yra užuomina, kad J. Maslovskio darbas galėjo patekti į Jono Kazimiero Vilčinskio Paryžiuje 1858–1860 m. išleistą herbyną⁵⁵, kuriame paskelbtos septyniolikos

⁵¹ Ten pat, l. 120–124v, 130–130v.

⁵² Ten pat, l. 134–135.

⁵³ Ten pat, f. 1177, ap. 1, b. 10, l. 50–55v, 82–110.

⁵⁴ Genealogia рода Огинских, составленная в 1857 году, ten pat, b. 9, l. 1–4v.

⁵⁵ *Herbarz starodawnej szlachty podług heraldyków polskich z dopełnieniem do czasów obecnych*, [1858–1860, Paryž: drukarnia J. Claye].

giminių genealogijos, tarp jų ir *Bramos vel Oginiec* herbo kunigaikščių Oginskių genealogija. Atskirų genealogijų autorystės klausimas yra gana komplikuo­tas: dalies genealogijų autoriai nėra nurodyti, dalį jų parengė istorikai Mikalojus Malinovskis ir Julijonas Barto­ševičius. Sprendžiant iš inicialų, pats J. K. Vilčinskis parengė Broel Pliaterių genealogiją. Tekstas apie Oginskius pasirašytas inicialais L. C. Tokie patys inicialai įrašyti po tekstais apie Čapskių ir Umiastovskių gimines. Spėjama, kad šiais inicialais pasirašė buvęs Mykolo Kleopo Oginskio asmeninis sekretorius Leonardas Boreiša Chodzka (1800–1871)⁵⁶. Tas pats L. C., identifikuojamas kaip Leonardas Chodzka, 1858 m. Paryžiuje išspausdino Oginskių giminės genealoginę schemą, o 1859 m. atskiru leidiniu išspausdino Oginskiam skirtąją teksto dalį iš J. K. Vilčinskio herbyno, tik be giminės herbo spalvoto at­vaizdo, paskelbto herbyne⁵⁷. L. Chodzka autorystę šiandien gali patvirtinti šių spaudinių teksto palyginimas su jo rankraščio apie Oginskių giminę kopija, kurią turėjo Mykolas Brenšteinas, galbūt pats padaręs to rankraščio nuorašą. Rankraščio pratarmė rodo, kad jis buvo parengtas ne vėliau kaip 1858 m. gegužės 3 d.⁵⁸ Autoriaus L. C. spaudiniuose su Oginskių genealogija yra panaudoti L. Chodzka rankraščio teksto fragmentai, sureda­guoti pagal J. K. Vilčinskio herbyno formatą. Ar savo darbe jis atsižvelgė į J. Maslovskio atsiųstą Oginskių genealogiją, parodys tolesni tyrimai.

Vidutinių bajorų genealoginė savimonė: Zavadskių atvejis

Genealoginę savimonę demonstravo vidutiniai bajorai, asmeninėmis pastangomis stiprinę savo turtinį ir visuomeninį statusą. Paprastai tai buvo nedidelių dvarų ar palivar­kų savininkai, naudojėsi teise dalyvauti bajorų seimeliuose, renkami ar skiriami lokalinės reikšmės pareigoms, t. y. priklausę palyginti stabiliam bajorijos sluoksniui. Jų santykis su giminės šaknimis buvo racionalus, o giminytės ryšiai gerai dokumentuoti. Vidutinis ba­joras genealogijos paieškose retai mitologizavo giminės ištakas, bet jam rūpėjo giminės senumas, tradicijos išlaikymas, jos atstovų užsiėmimai, būdingi bajoriškai priedermei.

Šiai bajorų grupei atstovauja buvęs Ašmenos apskrities žemės teismo teisėjas Do­vydas Zavadskis, savo mirusios žmonos Kajetanos Gonsovskytės Svilovkos dvaro (apie

⁵⁶ Lietuvos mokslo akademijos Vrublevskių bibliotekos katalogo bibliografiniame aprašyme inicialai L. C. iššifruoti kaip Leonas Chrzanowski (1828–1899), kuris taip pat buvo istorikas, gyvenęs ir dirbęs Krokuvoje.

⁵⁷ [L. Chodzko], *Rodowód domu xiążąt z Kozielska Ogińskich*, s. n. [Paryž: L. Martinet, 1858]; [L. Chodzko], *Rodowód Xiążąt Ogińskich*, s. n. [Paryž: J. Claye, 1859].

⁵⁸ *Historia domu Xiążąt z Kozielska Ogińskich*, genealogicznie i biograficznie skreślił Leonard Chodzko, *LVIA*, f. 1135, ap. 6, b. 64.

300 deš.) Alšėnų parapijoje savininkas. Jis priklausė Zavadskių giminei (herbas *Rogalia*), kurios bajorystę Vilniaus bajorų deputacija pripažino gana anksti – 1799 m. kovo 10 d.⁵⁹ XIX a. ketvirtojo deš. pradžioje daug bajorų tikslino pirmąsias bajorystės išvadas tiek dėl pasikeitusių reikalavimų teikiamiems dokumentams, tiek dėl to, kad į išvadas patekdavo ne visi giminės nariai. Praleistiesiems nepakakdavo pateikti tik gimimo metrikus, kaip po išvadų sudarymo gimusiems vyrams, jie turėjo įrodyti ryšį su išvestąja gimine. Atsiradus naujiems dokumentams ar įrašams, tekdavo tikslinti giminės genealogiją. Todėl bajorų deputacijos buvo priverstos nuolat atnaujinti bajorystės išvadas.

Tokio atnaujinimo prireikė ir Zavadskiams. 1834 m. gruodį Dovydas Zavadskis savo, brolių Felicijono, Motiejaus, Kajetono, Karolio ir pusbrolio Vladislavo vardu pateikė deputacijai prašymą patikslinti ir peržiūrėti giminės bajorystės išvadas. Visi Zavadskiai užėmė vienokias ar kitokias pareigas valstybės ir renkamojoje tarnyboje: Felicijonas ir Motiejus tam tikru metu tarnavo Ašmenos apskrities žemės teisme, vienas jų buvo regentas, kitas posėdininkas. Karolis ir Kajetonas buvo karininkai: majoras Karolis – Dinaburgo (Daugpilio) tvirtovės komendanto padėjėjo adjutantas, Kajetonas – buvusios Lenkijos kariuomenės leitenantas. Nė vienas jų nepriklausė stambių žemvaldžių grupei. Bet, nepaisant to, kad 1815 m. jiems teko parduoti iš motinos Lastauskaitės paveldėtą Pogolšos dvarą Ašmenos apskrityje, visi turėjo šiokių tokių valdų ir galėjo pretenduoti į lokalines pareigybes. Pusbrolis Vladislovas Zavadskis, Anupro sūnus, 1812 m. iš Dominyko Radvilos įsigijo Krasnos dvarą Palenkėje, vėliau pirko Kovnatų dvarą, ėjo Losicės ir Belsko paviatų taikos teisėjo pareigas, 1828 m. buvo išrinktas Belsko apskrities delegatu į Lenkijos karalystės seimą⁶⁰.

Dovydo Zavadskio prašymą sudarė giminės genealogija, patikslinanti ir papildanti XVIII a. pabaigos oficialią giminės bajorystės išvadą. Juo vidurinio sluoksnio kilminis bajoras demonstravo genealogines žinias ir dalykiškai aptarė giminės medžio sudarymą. Jis teigė, kad bajorystės išvadą suformavę deputatai paminėjo XVI a. pabaigoje gyvenusius Zavadskius, iš kurių jis kildino save ir artimus gimines, bet praleido nuorodą į informacijos šaltinius. Išvadų rašte buvo paminėti valstybei nusipelnę protėviai Mikalojus ir Stanislovas Zavadai Zavadskiai iš Plocko vaivadijos, Drohičino pavieto, Kožuchovo parapijos, kur išsidėstė giminės lizdas – Didieji Zavadai. Pagal šį paminėjimą XVI a. pab., tuoj po Liublino unijos, Lenkijos karaliai ir LDK didieji kunigaikščiai Žygimantas Augustas bei Steponas Batoras suteikė Zavadskiams herbą ir davė privilegijų. Dar jis priminė etmono Jonušo Radvilos laikais LDK kariuomenėje tarnavusį Mikalojų, Gotardo sūnų, kuris atsikėlė į LDK ir apsigyveno Ašmenos paviete. Anot D. Zavadskio, visus šiuos giminės vyrus minėjo Bartošas Paprockis XVI a. pabaigoje išleistame veikale

⁵⁹ Дело о дворянском происхождении рода Завадзких, ten pat, f. 391, ap. 1, b. 78, l. 2.

⁶⁰ Ten pat, l. 9, 10v, 11.

apie bajoriją ir jų herbus⁶¹, bet anuometinė Vilniaus bajorų deputacija šį svarbų giminės senumo įrodymą praleido, nors buvo pateikta atitinkama ištrauka iš B. Paprockio veikalo, perleisto 1743 m.⁶² Taigi D. Zavadskio genealoginės žinios turėjo tvirtą istorinį pagrindą.

Taip pat užtikrintai jis sukonstravo giminės genealoginį medį, jos pradininku nurodydamas Mikalojų, Gotardo sūnų, paminėtą svarbiame dokumente – jo vaikaičio Mykolo Kazimiero 1688 m. rugpjūčio 3 d. testamente, po metų įrašytame Slanimo pilies teismo knygoje. Mykolas Kazimieras buvo pagrindinė genealoginio medžio figūra, susiejusi protėvius su vėlesnėmis kartomis. Jo testamentas saugojo atmintį apie tris kartas ir suteikė svarbią žinią apie jo paties sustiprėjusią turtinę padėtį. Šios tiesioginės Zavadskių linijos pradininkas Mykolas Kazimieras paveldėjo motinos pasoginį dvarą, Slanimo pavieta įsigijo Chanevičių dvarą, iš tėvo ir dėdės paveldėjo jų dalis Zavaduose Plocko vaivadijoje. Tiesa, testatorius dėl įvairių priežasčių Zavadų savininku netapo, bet apie savo teisę į paveldėtą turtą testamente paliko žinią šešeriems sūnams. Anot D. Zavadskio, šis protėvio testamente minimas faktas neginčijamai rodė į B. Paprockio herbyne paminėtąjį Zavadskių giminės lizdą.

Prašymo teikėjas išsamiai išnagrinėjo 1799 m. kovo 10 d. Zavadskių bajorystės išvadose padarytas klaidas (antai rašė apie netinkamai kartai priskirtą vienintelį giminėje buvusį dvasininką Antaną Zavadskį), nuosekliai, iš kartos į kartą, suminėjo tiesioginės linijos giminės narius ir, atsižvelgdamas į pusbrolio Vladislavo interesus, išvedė ir jo tiesioginę liniją. Visa tai jis grindė XVIII–XIX a. pradžioje sudarytais testamentais bei turto perleidimo aktais. Tad akivaizdu, kad žemės teismo teisėjo D. Zavadskio genealogines žinias suformavo teismų knygos. Toks pats dalykiškas jis buvo aprašydamas pageidavusiųjų naujų bajorystės išvadų visuomeninę ir turtinę padėtį, kuri rodė giminės narių stabilią socialinę padėtį XIX a. pirmajame ketvirtyje.

Prie prašymo buvo pridėti jauniausios Zavadskių kartos vyrų: Dovydo Zavadskio ir jo antrosios žmonos Aloizos (jos tėvas Odinecas buvo Ašmenos žemės ribų teismo teisėjas) sūnų Tado Anupro Edvardo ir Dovydo Henriko, taip pat Vladislavo Zavadskio ir Karolinos Falkoni (jos tėvas buvo Rusijos kariuomenės generolas) sūnaus Česlovo Jono Anupro krikšto metrikai⁶³. Jais remiantis jaunuoliai buvo prijungti prie genealoginio medžio, o teisiškai – įrašyti į bajorus.

Patikslintą bajorystės išvadą Vilniaus bajorų deputacija be išlygų pripažino tinkama ir tuoj pat išsiuntė į Heroldiją, kuri 1838 m. patvirtino D. Zavadskio, jo brolių ir pusbrolio bajorystę⁶⁴.

⁶¹ *Herby rycerstwa polskiego na pięciorysię ksiąg rozdzielone przez Bartosza Paprockiego*, Kraków, 1584, s. 517–525.

⁶² *LVA*, f. 391, ap. 1, b. 78, l. 9.

⁶³ Ten pat, l. 1–2v, 9v–12.

⁶⁴ Ten pat, l. 25–26.

Kaip ir kitais aptartais atvejais, pastebimas Zavadskių bajorų genealoginių aspiracijų suasmeninimas. Pirmuose bajorystės išvadų raštuose dėl suprantamų priežasčių buvo minimi visi žinomi tuo metu gyvi giminės nariai, susiję tiesioginiais giminystės ryšiais. Taip susidarydavo kelios giminės šakos. XIX a. trečiajame–ketvirtajame deš. papildomais išvadų raštais labiau rūpinosi vienos šeimos nariai. Priežasčių būta įvairių. Sugriežtinus bajorystės patikrinimą ne visi giminės nariai turėjo pakankamai dokumentuotų įrodymų pratęsti bajorystės išvadų rašte minėtą giminės liniją. Prisijungimą prie giminės medžio galėjo apsunkinti smukęs socialinis statusas ar susilpnėję giminystės ryšiai, nedidelis praktinis poreikis pasirūpinti galutiniu bajorystės įteisinimu ar silpnai išplėtotą genealoginę savimonę. Teisiškai tai netrukdytų giminės nariams individualiai prisijungti prie patikslintų bajorystės išvadų. Antai prie patikslintos bajorystės išvados 1835 m. mėgino prisijungti D. Zavadskio tėvo brolio Jono sūnus Kazimieras Juozapas. Jam teko ieškoti dokumentų, įrodančių, kad senelis kažkada buvo dvarų savininkas, nes XIX a. ši giminės linija jų neturėjo. Jis pats buvo svetimo dvaro valdytojas Upytės apskrityje, Vabalninkų parapijoje. Genealoginėmis paieškomis jis, galima sakyti, nesidomėjo, labiau rūpinosi surinkti pakankamai dokumentų bajorystei patvirtinti. Paieškos truko daugiau kaip dešimtmetį, Heroldija kelis kartus atmetė K. J. Zavadskio prašymus, kol galiausiai 1852 m. patvirtino jo bajorystę⁶⁵. Panašiai vyko kitų šios giminės narių prisijungimas prie bajorystės išvadų. Tačiau, nepaisant bendro giminės pradininko, visi jie turėjo atskiras – savo šakos genealogijas.

Smulkiųjų bajorų genealoginis pradžiamokslis: Lukaševičių ir Zapasnikų atvejis

Bajorystės patikrinimas privertė įsitraukti į genealogijos paieškas smulkiuosius bajorus. Retas jų galėjo remtis herbynais, seimų konstitucijomis, donacinėmis privilegijomis ar šeimos archyvuose saugomais dokumentais. Smulkiųjų bajorų genealoginė savimonė XIX a. pirmojoje pusėje formavosi sulig dokumentų paieška valdiškose, teisinėse ir bažnytinėse institucijose. Nėra pagrindo teigti, kad mažiau pasiturinčio, nepasiturinčio ar bežemio bajoro šeimoje nesklاندė pasakojimai apie protėvius ar valstybės istorijoje palikusį pėdsakų giminės narį. Tačiau daugumai smulkiųjų bajorų giminės genealogijos istorinis, teisinis ir kultūrinis aspektas tapo aktualus tik per bajorystės patikrinimą. Įteisinti ir neįteisinti smulkieji bajorai įsigijo oficialią giminės išvadą ir genealoginę schemą. Patvirtinus bajorystę, jie galėjo toliau auginti giminės medį ir ugdyti giminės narių genealoginę savimonę.

⁶⁵Ten pat, l. 17, 34–34v, 63v–64, 73, 83v.

Per bajorystės patikrinimą smulkieji bajorai buvo labiausiai pažeidžiama luomo grupė. Jų bajorišką kilmę, deklaruotą 1795 ar 1816 m. gyventojų surašymuose (revizijose), grindė saviidentifikacija, o valdžia reikalavo konkrečių įrodymų. 1831 m. įrodinėję bajorystę, bet Heroldijos nepatvirtinti smulkieji bajorai pateko į vadinamosios antrosios kategorijos šlėktų grupę. Jiems kelis kartus pratęstas terminas galutinai įrodyti bajorystę. Terminui pasibaigus nepatvirtinti Heroldijoje turėjo pereiti į žemesnes visuomenės grupes. 1864 m. bajorystės įrodymams bajorų deputacijose skirtas laikas pasibaigė⁶⁶.

Smulkiesiems bajorams trūko žemvaldžių statuso, tvirtos socialinės padėties ir genealogijos šaltinių. Rekonstruojant giminystės ryšius jiems teko apsiriboti keturiomis kartomis (tiek, kiek reikalavo įstatymas), kukliomis genealoginėmis schemomis ir menkomis žiniomis apie giminės narius.

Smulkiuosius bajorus nuo dvarininkų skyrė ir didesnis mobilumas. Todėl pirminius bajorystės išvadų raštus jiems galėjo suformuoti vienos gubernijos bajorų deputacija, pataisytas ar papildytas išvadas surašyti kitoje gubernijoje, nelygu kur gyveno bajorystės patvirtinimo siekiantys asmenys.

Tipiškas smulkiųjų bajorų genealoginių paieškų pavyzdys yra Lukaševičių giminės atvejis. Šios giminės bajorystės išvadų raštas buvo suformuotas 1799 m. rugpjūčio 11 d. Minsko bajorų deputacijoje. Be kitų giminės narių, paminėtas Jonas Lukaševičius, Aleksandro sūnus, Jono vaikaitis. Pastarasis, gyvenęs XVIII a. pradžioje, buvo parodytas giminės pradininku. 1820 m. liepos 28 d. Vilniaus bajorų deputacija prie šių išvadų prijungė Jono sūnų Izidorių Konstantiną, 1844 m. rugpjūčio 31 d. sprendimu – Izidoriaus sūnų Leopoldą, o 1862 m. lapkričio 12 d. sprendimu prie giminės buvo prijungti vėliau gimę jo paties sūnūs Boleslovas Konstantinas, Jonas Antanas ir Edvardas Joakimas⁶⁷. Lukaševičių dokumentai pateko į Centrinės revizijos komisijos, 1844–1846 m. tikrinusios bajorų deputacijų parengtų bajorystės išvadų raštų pagrįstumą, akiratį⁶⁸. Valdančiojo Senato Heroldijos departamentas, suabejojęs kai kurių XVIII a. dokumentuose esamų parašų tikrumu, atsisakė patvirtinti Lukaševičių bajorystę, kol jie nepateiks trūkstamų įrodymų⁶⁹.

Lukaševičiai priklausė tai smulkiųjų bajorų grupei, kuriai nepavyko, o ir negalėjo pavykti sutelkta rūpintis bajoryste, apjungus į vienas bajorystės išvadas visus tiesioginės linijos narius. Izidoriaus Konstantino šeima buvo kilusi iš Gardino gubernijos (nuo

⁶⁶ ПСЗ-2, т. 39, ч. 1, № 41299, с. 907–909. 1864 m. rugsėjo 23 d. įsaku buvo liepta baigti buvusios lenkų šlėktos bajorystės patikrinimą. Visus, kurių bajorystė nebuvo galutinai patvirtinta (išskyrus valstybės tarnautojus), liepta iki 1865 m. sausio 1 d. įrašyti į mokestinius luomus. Tiems, kurių bylos buvo svarstomos Heroldijoje, skirtas keturių mėnesių terminas pateikti reikalingus dokumentus, taip pat sumažintas tinkamų bajorystės įrodymų paketas.

⁶⁷ Дело о дворянском происхождении Лукашевичей, LVIA, f. 391, ap. 1, b. 589, l. 8–8v.

⁶⁸ T. Vairišauskaitė, *Lietuvos bajorų savivalda*, p. 184–187.

⁶⁹ Ten pat, l. 7.

1843 m. Vilniaus gubernijos) Lydos apskrities. 1816 m. revizijoje kartu su tikraisiais broliais Martynu Vincentu ir Jurgiu Juozapu bei seserimi Apolonija jis buvo įrašytas Semaškų bajorkaimio bajoru. 1834 m. revizijoje trys broliai Lukaševičiai įrašyti bajorais Rukainyse Vilniaus apskrityje. Izidorius ten tarnavo raštininku, Jurgis Juozapas jau buvo vedęs ir tarnavo pas pirklių Fridrichą von Auerį, o Martynas įrašytas kaip laikinai išvykęs į Žytomyrą⁷⁰.

Brolių keliai vėliau, matyt, išsiskyrė, nes Izidorius Konstantinas rūpinosi tik savo ir sūnų bajorystės reikalais. Kai 1865 m. jam pagaliau pavyko surinkti reikalingus dokumentus, atsiskleidė jo triūso genealoginis rezultatas. Giminės pradininkas buvo tas pats Jonas Lukaševičius, o Izidoriaus sūnūs priklausė penktajai giminės kartai. Tačiau genealoginė schema buvo nepilna. Nors joje buvo parodyti bajorystės išvadų raštuose minimi Lukaševičiai, joje buvo „auginama“ tik tiesioginė Izidoriaus Konstantino linija. Ankstyviausias bajorystę grindžiantis dokumentas – 1701 m. sausio 17 d. datuotas dvaro dovanavimo aktas, rodantis giminės pradininką buvusį žemvaldžiu: Ukmergės paviete jam turėję priklausyti šiandien sunkiai identifikuojamos valdos Žabakštai–Jamantiškės ir Bagnicizna. XIX a. viduryje valdininkai išsiaiškino, kad Ukmergės apskrityje egzistavo tik vienas dvaras trigubu pavadinimu Žabakštai–Jamantiškės–Bagnicizna⁷¹.

Žemvaldžių statusą turėjo liudyti 1751 m. sudarytas, o 1756 m. į Vilniaus vaivadijos žemės teismo knygas įrašytas dovanavimo aktas, pagal kurį Jono Lukaševičiaus sūnus Aleksandras savo šešiams sūnams, tarp jų ir Jonui, perdavė tėvoniją su valstiečiais Lydos paviete, kuri vadinosi Zablotė–Šimkovščizna, o sau pasiliko minėtąją valdą Ukmergės paviete, kurią 1756 m. pardavė Mykolui Malachoveckiui. Pagal 1774 m. pardavimo sutartį Izidoriaus Konstantino tėvas Jonas perleido Miduševskiams ir Zablotė–Šimkovščizną. Tačiau valdininkų manymu, įrodymai apie giminėje turėtas žemės valdas buvo grindžiami teisiškai nepagrįstais argumentais. Jie tikėjosi rasti dovanavimo aktų įrašus, tačiau 1758 m. aktų knyga iš Vilniaus žemės teismo archyvo buvo dingusi. Centrinė revizijos komisija, tikrinusi bajorystės išvadų pagrįstumą, taip pat neturėjo patikimų duomenų, kad galėtų pripažinti Lydos ir Ukmergės pavietuose buvusių dvarų pardavimo akto autentiškumą. Panašiai valdininkams kliuvo 1742 m. Augusto III pasirašytas apsauginis raštas, duotas Lietuvos tribunole besibylinėjančiam Jonui Lukaševičiui, kuriame jis vadinamas kilmingu. Tik vienas dokumentas atrodė tikras – tai galbūt šeimoje saugota karaliaus Stanislovo Augusto 1773 m. birželio 12 d. privilegija, kuria „kilmingas“ Jonas Lukaševičius, Aleksandro sūnus, už nuopelnus buvo paskirtas Ukmergės pavieto medžiokliu⁷².

Vis dėlto Vilniaus bajorų deputacijai ir apskrities bajorų vadovui dar 1865 m. sausį nekiilo abejonių dėl Lukaševičių teisės vadintis bajorais, ir jų byla nukeliavo į Heroldiją. Tačiau

⁷⁰ *LIVIA*, f. 391, ap. 1, b. 589, l. 15–17.

⁷¹ Ten pat, l. 132v.

⁷² Ten pat, l. 3–6.

Vilniaus izdo rūmai, vykdydami 1864 m. rugsėjo 23 d. įsaką, iki galo bajorystės neįrodžius Izidorių Konstantiną Lukaševičių ir jo žmoną, sūnus ir dukterį 1864 m. gruodžio 22 d. įrašė į „Vilniaus miestiečių bendruomenės darbininkų klasę“. Tai, kad šeima tuo metu Vilniaus apskrityje, Varnionių parapijoje turėjo nuosavą Senkancų palivarką, bajorystės patvirtinimui reikšmės neturėjo⁷³. Po baudžios panaikinimo žemvaldžio samprata buvo pakitusi.

Valdančiojo Senato Heroldijos departamentas, svarstęs Lukaševičių bajorystės bylą 1866 m. gruodžio 5 d., aptiko joje įvairių giminystės ryšių neatitikimų ir teisiškai nepatvirtintų dokumentų, tarp jų ir „autentišką“ Stanislovo Augusto privilegiją, kurios įrašo nerado nei Lietuvos, nei Karūnos metrikose. Galiausiai Lukaševičių bajorystė nebuvo patvirtinta⁷⁴. Taigi šios buvusių smulkiųjų bajorų giminės genealoginis kapitalas buvo itin kuklus: keli valdininkams keliantys abejonių dokumentai ir genealogijos schema su vienos šeimos tęstine linija.

Smulkiųjų bajorų genealoginėms paieškoms būdinga ir išplėstinė taktika, ypač kai giminės buvo stambios, išsišakojusios. Tokiais atvejais viena giminė įrodinėjo bajorystę pagal skirtingas linijas. Tokia taktika naudojosi Lydos apskrities smulkieji bajorai Zapasnikai.

Gardino bajorų deputacija 1820 m. birželio 20 d. (tada Lydos apskritis priklausė Gardino gubernijai) surašė *Liubicz* herbo Zapasnikų bajorystės išvadas. Giminės pradžią grindė XVIII a. pradžios dokumentai, o tai reiškė, kad genealoginį medį sudarė įstatymų reikalaujamos keturios kartos. Giminės pradininku nurodyto Andriejaus Zapasniko bajorystės įrodymai buvo gana silpni, bet šiuo atveju gelbėjo LDK teisinė kultūra, galimybė kreiptis į teismą bet kuriuo kebliu atveju ir išsiugdyta raštvedybos tradicija. Siekdami įrodyti tarp protėvių buvus žemvaldžių, kuriems priklausė bajorų privilegijos, Zapasnikai pateikė 1708 m. protestą, įrašytą į Lydos pilies teismo knygas. Dokumente buvo parašyta, kad dar Tvano laikais švedai išgrobstė Andriejaus kilnojamąjį turtą ir popierius, tarp kurių buvo trijų žemės valdų Lydos pavietai įsigijimo dokumentai. Valdų perėjimą palikuonims ir giminystės ryšius turėjo pagrįsti pora XVIII a. pradžios ir vidurio testamentų, keli XVIII a. vidurio – XIX a. pradžios išrašai iš pilies teismo knygų, liudijantys dvarų perėjimą kitoms giminėms, taip pat išrašai iš gimimo bei krikšto metrikų. Viso to pakako, kad Zapasnikai būtų pripažinti senąja bajorų gimine. 1849 m. Vilniaus bajorų deputacija, remdamasi šiuo išvadų raštu, prijungė prie giminės dar kelis vėliau gimusius asmenis ir 1850 m. liepos 13 d. Valdančiojo Senato Heroldija Andriejaus Zapasniko linijos palikuonis pripažino bajorais⁷⁵. Prie šios linijos bandė prisijungti po 1831 m. vienkienininkais įrašyti Simonas ir Jurgis Zapasnikai, aiškindami, kad likę mažamečiais našlaičiais, šiai kaimo gyventojų

⁷³ Ten pat, l. 10, 21, 124.

⁷⁴ Ten pat, l. 132–133v.

⁷⁵ О дворянском происхождении рода Запасников, 1820–1861, ten pat, f. 391, ap. 1, b. 58, l. 29, 36–39v, 48.

grupei buvo priskirti policijos, nors tėvui gyvam esant jie laikyti bajorais. Jokių dokumentų bajorystei įrodyti jie neturėjo. Vienkiemininkais buvo įrašyta ir daugiau jų giminų. Heroldijos departamentas jų bylos nesvarstė, tik liepė pateikti bajorystės įrodymus⁷⁶.

1850 m. į Vilniaus bajorų deputaciją dešimties Zapasnikų giminės vyrų vardu kreipėsi Karolis Juozapas, Ignaco sūnus, Zapasnikas, su prašymu priskirti juos prie Zapasnikų giminės linijos, kurią Gardino bajorų deputacija pripažino bajorais 1820 m. vasario 25 d. Ši linija legitimavosi su Vanago (*Ślepowron*) herbu. Jos genealoginė schema apėmė tris linijas ir aštuonias kartas. Pirmos linijos pradininku įvardytas Jonas, Juchnos sūnus, antros linijos – Stanislovas, Jono sūnus, o trečios linijos – Jurgis, Juchnos sūnus, Zapasnikai. Pateikti XVI–XVIII a. dokumentai (testamentai, žemės dovanojimo ir perleidimo aktai ir pan.) rodė giminės dvarų su valstiečiais buvus Ašmenos ir Lydos pavietuose, bet XIX a. nė vienam giminės nariui dvarai nepriklausė. Tiesa, Vilniaus civilinis gubernatorius pranešė bajorų deputacijai, kad dalies pateiktų dokumentų tikrumo patikrinti nepavyks, nes Ašmenos žemės teismo knygos, iš kurių padaryti išrašai, sudegė per 1837 m. gaisrą. Giminystės ryšius rodė pateiktieji gimimo ir krikšto metrikų išrašai. Šios linijos Zapasnikų byloje išliko daugybė dokumentų išrašų, akivaizdu, kad juos komplektavo bajorystės įrodymų taisykles išmanęs giminės narys. Šios Zapasnikų giminės bajorystę Heroldijos departamentas patvirtino tik 1863 m. vasario 12 d.⁷⁷

Kaip ir daugybė smulkiųjų bajorų giminų, Zapasnikai turėjo narių, negalėjusių dalyvauti genealoginių ryšių konstravime. Paprastai tai buvo nepasiturintys, dažnai neraštingi giminės nariai, kuriems rūpėjo tik teisinis bajorystės aspektas, nes pripažinta bajorystė reiškė galimybę naudotis bajorų luomo privilegijomis. Neįrodžiusiems bajorystės smulkiems bajorams itin nepalankus buvo minėtasis 1864 m. rugsėjo 23 d. įsakas, pareikalavęs iš jų įsirašyti į žemesnius luomus. Taip 1865 m. pradžioje į Lydos miestiečių bendruomenę buvo įrašytas Florijonas, Jurgio sūnus, Zapasnikas kartu su žmona Tekle, dukterimis Marijona ir Viktorija, sūnumis Adolfu, Romualdu ir Karoliu, brolvaiškiais Motiejumi, Martyno Kazimiero sūnumi, Zapasniku ir jo seserimi Ana. Jie priklausė tai pačiai Vanago herbo giminei, bet neturėjo nei lėšų, nei dokumentų įsiteisinti bajorystę. Jų giminaičiui Tomui Andriejui, Antano sūnui, Zapasnikui pasisekė labiau, jis buvo įrašytas tarp pripažintųjų bajorais 1863 m. vasario 12 d. Heroldijos įsake, nors buvo toks pat neturtingas ir neraštingas. 1870 m. per Lydos apskrities bajorų vadovą jis paliudijo, kad jo trečios ar ketvirtosios eilės giminaičiai kilę iš tos pačios kaip jis pats Zapasnikų linijos, bet tuo metu, kai giminė rūpinosi bajoryste, jie gyveno toli ir nepateikė reikalingų dokumentų⁷⁸.

⁷⁶Ten pat, l. 14–14v, 19, 126.

⁷⁷О дворянском происхождении рода Запасников, 1820–1865, ten pat, f. 391, ap. 1, b. 59, l. 1–5v, 26–33v.

⁷⁸Ten pat, l. 12, 13, 16.

To pakako, kad Heroldijos departamentas persvarstytų miestiečių Zapasnikų socialinį statusą. Tačiau nežinoma, ar ir kaip tai paveikė šių Zapasnikų genealoginę savimonę.

Išvados

XVIII a. pab. – XIX a. septintajame deš. buvusios LDK bajorai privalėjo dalyvauti bajorystės patikrinime, nuo kurio rezultatų priklausė jų socialinis statusas tapus Rusijos imperijos valdiniais. Tačiau, be to, kad bajorystės patikrinimas pirmiausia buvo legitimacinis aktas, jis skatino bajorus gilintis į giminės praeitį ir stipriai veikė bajorijos genealoginės savimonės raidą. Iki bajorystės patikrinimo domėjimasis giminės istorija ir genealogija buvo būdingas aukštesnės padėties LDK didikams ir bajorams, buvo neatskiriamas iškilesnio giminės atstovo karjeros atributas. O dabar, kad ir priverstinai, ne savo noru, į genealogines paieškas įsitraukė visi, kam rūpėjo neprarasti bajorišką statusą. Todėl nebūtų klaida pradėti kalbėti apie XIX a. pirmaisiais dešimtmečiais susiformavusį bajorijos genealoginį sąjūdį, žinoma, turėjusį biurokratinį atspalvį.

Pagrindinis šio sąjūdžio požymis buvo asmeninis ir kolektyvinis veiksmas, susijęs su bajorystės įrodymui reikalingų dokumentų paieška. Šių dokumentų sudėtį ir tam tikrus jų patikimumo kriterijus apibrėžė įstatymai, bet tai neeliminavo dokumentus teikiančių asmenų entuziastingo įsitraukimo į genealogines paieškas ir bajorystės įrodymų transformacijos iš teisinės į kultūrinę akciją.

Per bajorystės patikrinimą kiekvienai bajorystę įrodinėjančiai giminei buvo užvesta atskira sistemingai pildoma byla tiek ilgai, kiek giminės nariai kreipėsi į bajorų deputaciją. Į bylą sugulė tiek genealoginio, tiek negenealoginio pobūdžio dokumentai. Su genealogija buvo susiję bajorystę ir giminystės ryšį įrodantys dokumentai, kurie sudarė pagrindą genealogijų konstravimui. Išvestiniai genealoginiai dokumentai buvo bajorystės išvadų raštai ir giminės genealoginės schemas. Atskirą nuo bajorystės bylų dokumentą sudarė genealogijos knygos. Visus šiuos dokumentus kūrė bajorų deputacijos.

Genealoginės savimonės lygį rodė dalies asmenų savarankiškas ar pasitelkus pagalbininkus gilinimasis į giminės kilmę, giminės aprašymas, genealoginių schemų sudarymas ir pan., o stambių bajorų atveju – ir giminės genealogijos užsakymas. Dalis giminių genealoginę tradiciją atsinešė iš ankstesnių laikų, tačiau XIX a. genealoginė savimonė pamažu demokratėjo. Į genealoginį sąjūdį įsitraukė smulkioji bajorija, per bajorystės patikrinimą išėjusi genealoginių paieškų pradžiamokslį. Jos genealoginiai pasiekimai buvo kuklūs, tačiau kaip ir stambūs ar vidutiniai bajorai smulkieji bajorai įsigijo genealogijos išvedžiojimą ir genealogijos schemą, net jeigu giminės bajorystė nebuvo galutinai patvirtinta.

Publikuoti šaltiniai ir literatūra

Annibal Ad Portas, Vlodimirus Monarcha Russiae, In Facie et Acie Ducum Et Heroum, Illustrissimae Oginsciana Domus Archi-Princeps & Archi-Pater, Ad Proavitam Portam Illustrissimi ac Excellentissimi Dni: D. Jgnatij De Kozielski Oginski, Mareschalli Tribunalis M. D. L. Et Castametatoris, Capitanei Braclaviensis, à Prima Prosapiae Origine, usque ad praesens saeculum, cum Colligatis sibi Familijs, Genealogica productus serie, seu de ductio genealogiae Oginsciana domus, authore P. ...s. Varsoviae, typ. S. J. 1732.

[CHODŹKO, Leonard]. *Rodowód domu xiążąt z Kozielska Ogińskich*, s. n.[Paryż: L. Martinet, 1858].

[CHODŹKO, Leonard]. *Rodowód Xiążąt Ogińskich*, s. n.[Paryż: J. Claye, 1859].

Deputaci Trybunału Głównego Wielkiego Księstwa Litewskiego 1697–1794. Spis, oprac. A. Rachuba i P. P. Romaniuk. Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2004.

Herbarz starodawnej szlachty podług heraldyków polskich z dopełnieniem do czasów obecnych, [1858–1860. Paryż: drukarnia J. Claye].

Herby rycerstwa polskiego na pięcioro ksiąg rozdzielone przez Bartosza Paprockiego zebrane i wydane r. p. 1584. Kraków: Nakładem Wydawnictwa Biblioteki Polskiej, 1858.

NIESIECKI, Kaspar. *Korona polska przy złotej wolności starożytnemi rycerstwa polskiego y Wielkiego Xięstwa Litewskiego kleynotami, naywyższemi honorami, heroicznym męstwem, y odwagą, wytworną nauką, a nayperwiey cnotą, pobożnością y świętobliwością ozdobiona. Potomnym zaś wiekom na zaszczyt y nieśmiertelną sławę pamiętnych w tey oyczyźnie synów, podana*, t. 1–4. Lwów, 1728–1843.

Родословная книга князей и дворян российских и выезжих. Москва: в университетской типографии у Н. Новикова, 1787.

BAIRAŠAUSKAITĖ, Tamara. Zbiory Litewskiego Państwowego Archiwum Historycznego dotyczące weryfikacji szlachectwa w XIX w. *Białostoczczyzna*, 1998, nr 4, s. 51–57.

BAIRAŠAUSKAITĖ, Tamara. Lietuvos bajorų luomo deklasacijos procesas: kilmės įrodymai: (XVIII a. pab. – XIX a. 7 dešimtmetis). *Lietuvos istorijos metraštis*, 2001/2, 2002, p. 87–112.

BAIRAŠAUSKAITĖ, Tamara. *Lietuvos bajorų savivalda XIX a. pirmojoje pusėje*. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2003.

BEAUVOIS, Daniel. *Polacy na Ukrainie 1831–1863. Szlachta polska na Wołyniu, Podolu i Kijowszczyźnie*. Paryż: Instytut Literacki, 1987, s. 91–140.

BEAUVOIS, Daniel. *Trójkat ukraiński. Szlachta, carat i lud na Wołyniu, Podolu i Kijowszczyźnie 1793–1914*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2005.

DRUNGILAS, Jonas. Szukając przodków. Poszukiwanie rodowodu przez podkomorzego żmudzkiego Jakuba Ignacego Nagórskiego w II połowie XVIII wieku. *Rocznik Lituanistyczny*, t. 2, r. 2016, s. 143–165.

PETRAUSKAS, Rimvydas. Atrandant protėvius: genealoginio mąstymo prielaidos ir užuomazgos Lietuvoje XIV–XVI a. viduryje. In: *Ministri historiae. Pagalbiniai istorijos mokslai Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės tyrimuose*. Sud. Z. Kiaupa, J. Sarcevičienė. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2013, p. 45–64.

PRAŠMANTAITĖ, Aldona. *Žemaičių vyskupas Juozapas Arnulfas Giedraitis*. Vilnius: Die-medis, 2000.

RAILAITĖ-BARDĖ, Agnė. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kilmingųjų genealoginės savimonės XVI–XVIII a. legendinis ir sakralinis aspektai. In: *Ministri historiae. Pagalbiniai istorijos mokslai Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės tyrimuose*. Sud. Z. Kiaupa, J. Sarcevičienė. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2013, p. 379–404.

RAILAITĖ-BARDĖ, Agnė. Oginskių genealoginės savimonės atspindžiai XVII a. pab. – XVIII a. pr. In: *Kunigaikščiai Oginskiai Lietuvos istorijoje. Kultūrinės veiklos pėdsakais – 2*. Sud. R. Šmigelskytė-Stukienė. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2015, p. 62–86.

RYCHLIKOWA, Irena. Deklasacja drobnej szlachty polskiej w Cesarstwie Rosyjskim. Spór o „Pułapkę na szlachtę“ Daniela Beauvois. *Przegląd Historyczny*, t. LXXIX, z. 1, 1988, s. 121–147.

SIKORSKA-KULESZA, Jolanta. Weryfikacje szlachectwa jako instrument stanowej degradacji drobnej szlachty na Litwie i Białorusi w latach 1831–1868. *Przegląd Wschodni*, t. II, z. 3(7), 1992/93, s. 557–572.

SIKORSKA-KULESZA, Jolanta. *Deklasacja drobnej szlachty na Litwie i Białorusi w XIX wieku*. Warszawa–Pruszków: Oficyna Wydawnicza „Ajaks“, 1995.

ZASZTOWT, Leszek. Koniec przywilejów – degradacja drobnej szlachty polskiej na Litwie historycznej i prawobrzeżnej Ukrainie w latach 1831–1868. *Przegląd Wschodni*, t. I, z. 3, 1991, s. 617–640.

История Правительствующего Сената за двести лет, 1711–1911 гг., т. 3. Санкт-Петербург: Сенатская тип., 1911.

МАКАРЭВІЧ, Віталь. «Антыразбор» шляхты: падробкі дваранскіх дакументаў і нелегальныя наблітацыі ў Беларусі ў XIX ст. *ARCHE*, 2008, № 11, с. 221–236.

THE VERIFICATION OF NOBILITY AND THE GENEALOGICAL MOVEMENT OF LITHUANIAN NOBLEMEN IN THE FIRST HALF OF THE 19TH CENTURY

Summary

TAMARA BAIRAŠAUSKAITĖ

At the end of the 18th – first half of the 19th century all former noblemen of the Grand Duchy of Lithuania who became subjects of the Russian Empire had to prove their nobility. Their descent was verified by specially formed noblemen’s deputations and finally approved by the Heroldia department of the Ruling Senate. The verification of nobility was first of all an act of legitimation, but it also encouraged noblemen to go deeper into the past of their family and had a strong impact on the development of the nobility’s genealogical consciousness. The interest in the family’s history and genealogy was characteristic of noblemen even before the verification of nobility. In the 19th century, however, everyone concerned with retaining the privileged status and exercising the rights of the nobility became involved in genealogical research. Therefore there are grounds to discuss the mass genealogical movement of the nobility that formed in the first decades of the 19th century. Undoubtedly, it also had a shade of bureaucracy in it.

The main attribute of the said movement was a personal and communal act related to the search for documents necessary for the verification of the noble descent. There were legal regulations defining the type of required documents and the criteria for their reliability. This, however, did not prevent claimants from getting enthusiastically involved into genealogical research and creative interpretation of genealogical sources. Thus, the verification of nobility transformed from a legal to a cultural action.

The verification of nobility involved opening a separate systematically updated file for each family claiming nobility that was filled in for as long as the members of the family applied to the noblemen's deputation. The file contained document of both genealogical and non-genealogical nature. Documents related to genealogy included those testifying noble descent and family relations that formed the basis of genealogies. Letters of nobility confirmation and family genealogical schemes are attributable to documents drawn up in the noblemen's deputations. Genealogy books formed a separate document that was not included into the nobility files.

Unassisted study of the family's descent, description of the family, drawing of family trees, etc. suggested of the level of the genealogical consciousness manifested by some. Families attributable to the major nobility would hire people to take care of their genealogy. Part of the noble families had brought along the tradition of genealogy from the past, however, in the 19th century the genealogical consciousness was becoming more democratic. The minor nobility, which due to the nobility verification underwent a certain training course of genealogical research, also became involved into the genealogical movement. Its genealogy related achievements were rather modest, yet just like the major or middle nobility, minor noblemen acquired an official nobility confirmation, a genealogical demonstration, and a genealogical scheme, even though the family's noble descent had not been confirmed.

The article dwells on several cases exhibiting the differences in the genealogical consciousness as manifested by representatives of the major (the Marcinkevičius family), middle (the Zavadskis family), and minor (the Lukaševičius and Zapasnikas families) nobility. The genealogical research of the noble families which claimed the title of the Duke (the Giedraitis and Oginskis families) is considered separately.

Gauta 2018 m. gegužės mėn.
Priimta 2018 m. liepos mėn.

Tamara Bairauskaitė – Lietuvos istorijos instituto vyriausioji mokslo darbuotoja, XIX amžiaus istorijos skyriaus bendradarbė. Tyrimų sritis: Lietuvos bajorai XIX a., XIX a. socialinė istorija, tautinių mažumų istorija.

Adresas: Lietuvos istorijos institutas, Kražių g. 5, Vilnius LT-01108
El. paštas: tamara.bairauskaite@istorija.lt